

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

VAIDA JURALEVIČIŪTĖ

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos programa

NETURTINĖ ŽALA BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas doc. dr. Raimundas Jurka

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA	7
1.1 Neturtinės žalos turinys	11
1.1.1 „Dvilypė“ neturtinės žalos prigimtis	11
1.1.2 Neturtinė žala „perspektyviuoju“ požiūriu	12
1.1.3 „Mažareikšmė“ neturtinė žala	13
1.2 Neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo tikslai ir funkcijos	15
2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS, KAI CIVILINIS IEŠKINYS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE NEPAREIŠKIAMAS: ORGANIZACINIAI IR PROCESINIAI ASPEKTAI.....	19
3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS, KAI CIVILINIS IEŠKINYS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE YRA PAREIŠKIAMAS	21
3.1 Reikalavimai keliami civilinio ieškino formai bei turiniui	21
3.2 Civilinio ieškovo ir atsakovo statusas baudžiamajame procese	24
3.3 Neturtinės žalos nustatymo kriterijai baudžiamajame procese	26
3.4 Nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims	43
3.5 Civilinio ieškinio išsprendimas.....	48
IŠVADOS	52
PASIŪLYMAI	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA	59
SUMMARY	59

IVADAS

Temos aktualumas

Nusikalstama veika asmeniui gali būti padaroma ne tik turtinio pobūdžio žala, bet ir sukeliama neigiami fiziniai, dvasiniai ir emociniai išgyvenimai. Šių neturtinių praradimų kompensavimas dažnu atveju nukentėjusiajam tampa netgi svarbesnis, nei baudmės paskyrimas kaltininkui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹ 30 straipsnyje nustatyta, kad „asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso² (toliau – CK) 6.250 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais“. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso³ (toliau – BPK) X skyriuje yra reglamentuojama nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo tvarka. Skirtingas neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimas, kaip rodo teisės doktrinos ir teismų praktikos analizė, sukelia nemažai teorinių bei praktinių problemų. Egzistuojantys skirtingi moksliniai požiūriai į pačią sąvoką „neturtinė žala“ taip pat lemia pakankamai įvairų šios žalos atlyginimo paskirties suvokimą teismų praktikoje. Nemažai diskusijų tiek praktikoje, tiek teisės doktrinoje sukelia neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, nes neturtinė žala baudžiamajame procese atlyginama pažeidus specifines vertybes, t.y tokias vertybes, kurių neįmanoma įvertinti pinigais, todėl iškyla teisingo atlygio problema – kaip gali būti išmatuojamas fizinio skausmo intensyvumas, dvasiniai ar emociniai asmens išgyvenimai? Teismų sprendimuose trūksta detalesnio neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų įvertinimo, aiškaus ir nuoseklaus jų taikymo pagrindimo. Sisteminio požiūrio trūkumas lemia tai, jog sunku prognozuoti bylų, kuriose reikalaujama neturtinės žalos atlyginimo, baigtį, tos pačios kategorijos bylose teismai skirtingai interpretuoja analogiškas aplinkybes, skirtingai aiškina ir taiko neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus. Tokia prieštaringa Lietuvos teismų praktika kelia nepasitikėjimą teismais, kai kuriais atvejais netgi suteikia galimybę piktnaudžiauti teise į neturtinės žalos atlyginimą, todėl būtina įvertinti įstatymuose ir teismų praktikoje suformuluotus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, jų tarpusavio santykį ir reikšmę, ginamos vertybės specifiką, neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese tikslus ir funkcijas. Neturtinės žalos sampratos identifikavimas, kompensacijos tikslų ir funkcijų suvokimo nuoseklumas bei neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų detalizavimas, aiškus ir nuoseklus jų taikymas galėtų padėti užtikrinti nukentėjusio asmens teisių apsaugą, taip pat leistų nustatyti

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33 - 1014.

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74 - 2263.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37 - 1341.

teisingą kompensacijos už pažeistas neturtines vertybes dydį ir tokiu būdu būtų pasiekta teisinio santykio dalyvių priešingų interesų pusiausvyra.

Problemos ištyrimo lygis ir darbo naujumas

Neturtinė žala, kaip pažeistų neturtinių vertybių gynimo būdas, Lietuvos teisės moksle nėra ypač plačiai analizuotas. Paminėtina S. Cirtautienės monografija⁴ kurioje autorė analizavo neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo remiantis teismų praktika ypatumus. Daugiausia dėmesio autorė skyrė šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo kaitos tendencijoms, neturtinės žalos atlyginimo taikymo plėtimąsi lemiantiems veiksniams ir šio instituto taikymo ribas nustatančių kriterijų analizei. Paminėtina ir R. Volodko monografija⁵, kurioje autorė analizavo aktualiausius neturtinės žalos instituto norminio reguliavimo ir praktinio taikymo aspektus Lietuvos civilinėje teisėje. Minėtų mokslininkų darbuose neturtinės žalos atlyginimas yra analizuojamas civilinės teisės kontekste, tik epizodiškai užsimenant apie neturtinės žalos atlyginimo problemas baudžiamajame procese. Šį klausimą savo moksliniuose darbuose plačiau yra analizavęs A. Rudzinskas⁶, tačiau ir šio mokslininko darbuose neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese analizuojamas tik keliais aspektais, pavyzdžiui neturtinės žalos dydžio apskaičiavimo metodo problemos ir jų sprendimo galimybės, taip pat analizuojamas neturtinės žalos atlyginimo institutas kitų valstybių teisinėse sistemose.

Nurodyti mokslininkų tyrimai apsiriboja tik tam tikrais neturtinės žalos atlyginimo instituto aspektais, dažniausiai neturtinės žalos atlyginimas analizuojamas deliktų teisės kontekste, neanalizuojant neturtinės žalos baudžiamajame procese ypatumų, todėl sisteminių mokslinių tyrimų poreikis išlieka. Šiame darbe dėmesys skiriamas neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese institutui. Reikia pažymėti, jog dėl ribotos darbo apimties, nebus nagrinėjami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese klausimai susiję su draudimo įmonių atsakomybe, taip pat neturtinės žalos atlyginimo klausimai susiję su padidinto pavojaus šaltinio valdytojų atsakomybe, darbdavio atsakomybe. Darbe bandoma atskleisti nagrinėjamo instituto esmę, identifikuoti ir aptarti pagrindines neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese problemas.

Darbo reikšmė

Darbo teorinė reikšmė – šiuo darbu prisidedama prie teisės doktrinoje analizuojamų neturtinės žalos atlyginimo problemų išgryninimo, identifikuojamos ir aiškinamos problemos, kylančios baudžiamajame procese nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo klausimus.

⁴ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.

⁵ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.

⁶ Pavyzdžiui: Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojame procese teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).

Darbo praktinė reikšmė - darbe, remiantis teisės aktų, doktrinos ir teismų praktikos kritika, stengiamasi pateikti konkrečius neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese teisinio reglamentavimo ir praktinio taikymo problemų sprendimo būdus.

Hipotezė – neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese instituto reglamentavimas ir praktinis teisės normų taikymas kelia teorinių ir praktinių problemų, o būtent: skirtingas reglamentavimas, nevienodas sąvokų vartojimas bei neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese paskirties dviprasmiškumas lemia nenuoseklią ir prieštaringą neturtinės žalos atlyginimo praktiką.

Darbo objektas – teisiniai santykiai atsirandantys sprendžiant neturtinės žalos atsiradimo, identifikavimo, apibrėžimo, taip pat neturtinės žalos dydžio nustatymo ir atlyginimo klausimus.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas – išanalizuoti neturtinės žalos instituto baudžiamajame procese reglamentavimą ir praktinį taikymą Lietuvos teismų praktikoje, atskleisti neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų taikymo problemas Lietuvos teismų praktikoje.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti neturtinės žalos sampratos ypatumus teisės doktrinoje ir teismų praktikoje.
2. Atskleisti ir išanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese ypatumus, kai civilinis ieškinys baudžiamajoje byloje nepareiškiamas.
3. Atskleisti neturtinės žalos atlyginimo ir dydžio nustatymo ypatumus baudžiamajame procese, jai civilinis ieškinys baudžiamajoje byloje pareiškiamas.
4. Remiantis išanalizuota mokslinė literatūra ir Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiais, pateikti pasiūlymus sprendžiant problemas, kylančias teismams nagrinėjant neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo klausimus.

Tyrimo metodika

Darbe, neturtinės žalos baudžiamajame procese modelis lyginamas su pasirinktų užsienio valstybių neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo modeliais, tam naudojamas *lyginamasis metodas*. Naudojantis *istoriniu metodu*, analizuojama neturtinės žalos atlyginimo instituto raida, teisinio reglamentavimo kitimas, įstatymų taikymo praktikos pokyčiai. *Teleologinio metodo* pagalba analizuojami neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo tikslai. Darbe, apibendrinama analizuota literatūra, teismų praktikos pavyzdžiai, darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir, remiantis apibendrinimu, teikiami pasiūlymai. Šiam tikslui naudojamas *apibendrinimo metodas*. Dokumentai (teisės aktai, teismų praktika) darbe naudojami kaip

pagrindiniai informacijos šaltiniai, naudojantis *dokumentų tyrimo metodu*, gaunami pirminiai tyrimo duomenys.

Darbo struktūra

Darbą sudaro trys skyriai. Pirmajame skyriuje nagrinėjama neturtinės žalos baudžiamajame procese samprata, atskleidžiant neturtinės žalos turinio ypatumus suformuotus Lietuvos teismų praktikoje. Antrajame skyriuje analizuojamas neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo mechanizmas, kai civilinis ieškinys baudžiamajoje byloje nėra pareiškiamas. Trečiajame skyriuje analizuojamas neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo mechanizmas, kai civilinis ieškinys baudžiamajame procese pareiškiamas. Analizuojami neturtinės žalos dydžio baudžiamajame procese nustatymo kriterijai ir jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Darbe remiamasi R. Jurkos, S. Juzukonio, G. Godos, M. Kazlausko, P. Kuconio, V. Mikelėno, D. Mikelėnienės, S. Cirtautienės, A. Rudzinsko, R. Volodko moksliniais darbais, taip pat analizuojami Lietuvos Respublikos teisės aktai, Europos Sąjungos teisės aktai, aktuali Lietuvos teismų praktika.

1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA

Neturtinės žalos samprata, jos kompensavimas Lietuvos teisės sistemoje jau nėra naujas dalykas. Galimybė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo atsirado priėmus šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą (toliau – CK). Kai kurie teisės mokslininkai iki šiol neturtinės žalos atlyginimą vadina sąlygiškai nauju teisės institutu Lietuvoje, nors teisės istorikai neturtinės žalos atlyginimo instituto užuomazgų įžvelgia jau Kazimiero Teisyne, kuriame buvo numatyta, kad už nužudymą ir kūno sužalojimą atlyginama laisvosiomis kompozicijomis, kurios reiškė ir bausmę, ir žalos atlyginimą. Kunigaikščio Aleksandro privilegijoje buvo numatyta atskira bylų kategorija – bylos dėl bajorų garbės. Žygimanto Senojo privilegijoje buvo nurodyta, kad už šmeižtą asmuo turi būti baudžiamas griežčiausia bausme⁷. Tarpukario Lietuvoje (1918 – 1940) galiojusiam Carinės Rusijos imperijos įstatymų sąvade taip pat buvo numatyta neturtinės žalos atlyginimo galimybė, tiesa gana ribota, kadangi tokią teisę turėjo tik asmuo, kuris buvo įžeistas ar įskaudintas ir dėl to patyrė turto arba kredito nuostolius⁸. Kitokia situacija susiklostė sovietmečiu - tuometinė teisinė sąmonė apskritai atmetė neturtinės (tuo metu vadintos moraline) žalos institutą kaip prieštaraujantį visuomenės moralės normoms. Asmens patirti fiziniai skausmai ar dvasiniai išgyvenimai negalėjo būti vertinami pinigais, nes tai buvo laikoma pernelyg subjektyviu ir asmenišku dalyku, o bet koks bandymas tai padaryti buvo laikomas amoraliu. Galima įtarti, kad tokiai pozicijai nemažą įtaką galėjo padaryti tuo metu svarbiu teisės doktrinos autoritetu laikyto profesoriaus L. Petražickio idėjos. Jis teigė, kad „naująją“ civilinę teisę ir naujuoju civilinių teisių principu, skirtingai nuo žemiausių kultūrinių požiūrių teisių, yra teisės pažeidėjo civilinės atsakomybės apribojimas pareiga atlyginti jo padarytus turtinius nuostolius, kad nukentėjęs asmuo negautų jokios turtinės naudos iš kito asmens padaryto pažeidimo, tuo tarpu moralinės žalos atlyginimas – „asmeninių vertybių transformavimas į pinigus“ buvo laikomas antikultūriniu (nes pateisina turtinę naudą iš neteisėtų veiksmų), antisocialiniu (nes neigiamai veikia pajamų paskirstymą tarp individų) bei amoraliu (nes neįkainojamas vertybes transformuoja į pinigus) reiškiniu⁹. Nepaisant vyravusio požiūrio, kad neturtinės žalos atlyginimas yra „amoralus“ ir negalimas, egzistavo ir pavienių mokslininkų idėjos, jog neturtinė žala turi būti kompensuojama, ir tokia pozicija buvo grindžiama tuo, jog civilinis teisinis reguliavimas apima ne tik turtinius, bet asmeninius neturtinius santykius, kurie turi būti saugomi lygiai taip pat, kaip ir turtiniai. Tokios pozicijos laikėsi ir kai kurios to meto socialistinės valstybės, pavyzdžiui Lenkijos Liaudies Respublika, Čekoslovakija, Vengrija,

⁷ Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius. 2002, p. 64 – 65.

⁸ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13): 69.

⁹ Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, 2: 23.

Vokietijos Demokratinė Respublika. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, teisės doktrinoje vis labiau buvo akcentuojamas vadinamasis „bendražmogiškų vertybių principas“, kuris reiškia, jog teisė, garantuodama visokeriopą turtinių teisių bei interesų gynimą, negali ignoruoti ir „diskriminuoti“ asmeninių neturtinių vertybių, palikdama jas be efektyvios teisinės apsaugos¹⁰. Tokios teisinės idėjos susiformavimui įtakos turėjo ir kitų valstybių patirtis. Vokietijos civilinis kodeksas neturtinės žalos atlyginimo klausimą reguliuoja panašiai kaip ir Lietuvos CK, t.y. neturtinė žala Vokietijoje gali būti atlyginama tik įstatyme numatytais atvejais – kai žala padaroma sveikatai, kūnui, laisvei, moters seksualinio apsisprendimo laisvei. Didžiojoje Britanijoje ir kitose bendrosios teisės tradicijos šalyse neturtinė žala taip pat yra atlyginama. Šių valstybių neturtinės žalos atlyginimas yra nulemtas precedentinės doktrinos, taip pat įdomu tai, kad sąvoka „neturtinė žala“ šiose valstybėse paprastai yra nevartojama, vietoj jos egzistuoja atskiri terminai: *psychological injury* (psichologinė žala), *psychiatric damage* (psichiatrinė žala), *nervous shock* (nervinis šokas), *ordinary shock* (sukrėtimas). Tokia sąvokų įvairovė rodo, jog neturtinės žalos atlyginimas skiriasi priklausomai nuo pažeidimo pobūdžio ir kaltės formos, neturtinės žalos atlyginimas kiekvienu atveju įgyja skirtingą reikšmę ir tikslą – esant neatsargumui neturtinės žalos atlyginimas atlieka kompensacinę funkciją, o esant tyčiai – kompensacinę ir baudinę funkcijas. Prancūzijos civiliniame kodekse nėra atskiro straipsnio, kuris reglamentuotų neturtinę žalą, tačiau neturtinė žala yra atlyginama vadovaujatis bendra taisykle: kiekvienas, kas savo kaltu veiksmu sukelia žalos kitam asmeniui, privalo tą žalą atlyginti. Neturtinės žalos atlyginimo praktika Prancūzijoje yra itin gausi ir liberali, teismai dažnai vadovaujasi lygiateisiškumo ir nediskriminacijos idėja: neturtinė žala turi būti atlyginama tais pačiais pagrindais kaip ir turtinė žala¹¹.

Trumpa neturtinės žalos instituto apžvalga leidžia suvokti kokiu principu veikia neturtinės žalos atlyginimo sistemos skirtingose valstybėse ir skirtingose teisės sistemose, tačiau siekiant kuo išsamiau išanalizuoti neturtinės žalos baudžiamajame procese esmę, reikia išsiaiškinti ir pačios sąvokos „neturtinė žala“ esmę. Įvertinus tai, kad neturtinė žala apima vis daugiau įvairių žalos pasireiškimo būdų, tampa vis sunkiau apskritai apibrėžti patį terminą „neturtinė žala“. Įdomią nuomonę šiuo klausimu yra pareiškęs žinomas teisės profesorius Christian von Bar: „Kas yra žala? Šis klausimas primena gerai žinomą „dramblio testą“ – dramblys yra sunkiai apibūdinamas, tačiau jį pamatęs tikrai suprasi, kad tai dramblys. Panašiai galima juokauti ir apie sąvoką „neturtinė žala“¹². Tačiau čia kyla pagrindinis klausimas – ar apskritai yra reikalinga termino „neturtinė žala“ definicija? “. Profesorius išreikštas požiūris

¹⁰ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 35.

¹¹ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 29.

¹² Wasik, M. *Emmins on Sentencing*. Blackstone Press, London: 2001, p. 15.

atspindi šiuolaikinėje teisės doktrinoje vyraujančias tendencijas – neturtinės žalos samprata yra nuolat kintanti ir skirtingose valstybėse įvairiai suvokiama. Daugelyje valstybių neturtinės žalos definicija vartojama tik moksliniuose darbuose. Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Tokį neturtinės žalos apibrėžimą galima rasti šiuo metu galiojančiame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Nors pateikta definicija iš esmės nurodo kokie neigiami potyriai gali asmeniui sukelti neturtinę žalą, tačiau lieka neaiški esminė takoskyra tarp turtinės ir neturtinės žalos. Analizuojant CK vartojamą neturtinės žalos sąvoką, galima daryti išvadą, kad bendriausiu požiūriu neturtinė žala apima fizinio ir dvasinio pobūdžio kančias, išgyvenimus bei sukrėtimus¹³. Fizinės kančios reiškia skausmą, negatyvius fiziologinius pokyčius, fizinį diskomfortą. Dvasinės kančios reiškia neigiamas emocijas bei emocines būsenas, dvasinį sukrėtimą, susijusį su psichologinio pobūdžio išgyvenimais – baime, pasipiktinimu, skriauda, liūdesiu, gėda, vienatve, bajėgiškumu, depresija, psichine trauma, noro gyventi praradimu, asmenybės kompleksais ir panašiais individualiais jausmais. Kaip savo monografijoje pažymi Renata Volodko, būtent „kančios“ yra lemiamas skiriamasis elementas apibrėžiant neturtinę žalą, kadangi neteisėtas kaltininko poelgis būtinai turi atsispindėti nukentėjusiojo sąmonėje jutimų – fizinių ir/ar įsivaizdavimų – dvasinių potyrių pavidalu¹⁴. Šioje vietoje būtų galima pažymėti ir tai, jog aptartos dvasinės kančios ir išgyvenimai sudaro ir termino „*moralinė žala*“ turinį. Šis terminas iki šiol yra vartojamas Lietuvos teisėje ir dažnai yra suvokiamas kaip neturtinės žalos sinonimas. Tokį požiūrį palaiko ir A. Rudzinskas teigdamas, kad: „šiuo metu galima konstatuoti, jog dabar teisės sistemoje ir teisininkų sąmonėje stipriai įsitvirtinę du terminai – „*moralinė žala*“ ir „*neturtinė žala*“, kurie vartojami kaip sinonimai“¹⁵. Oponuojantį požiūrį šiuo klausimu yra išreiškusi R. Volodko. Jos teigimu, tiek teismų procesiniuose sprendimuose, tiek teisės aktuose, tiek apskritai teisinėje kalboje turi būti atsisakoma termino „*moralinė žala*“ vartojimo. Tokią poziciją mokslininkė grindžia keliais svariais argumentais. Pirma, terminas „*moralinė žala*“ dažniausiai yra vartojamas gana siauru ir nevienodu požiūriu – vertinami tik dvasinio pobūdžio išgyvenimai, sukrėtimai, išgyvenimai, kurie neapima fizinio skausmo ir negalios. Antra, ši sąvoka yra nepriimtina todėl, kad asocijuojasi su morale, dorove, kurios savo esme yra labiau filosofinės, nei teisinės kategorijos, o teisiškai yra svarbu apginti būtet teisės saugomus

¹³ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 44.

¹⁴ Ten pat, p. 44.

¹⁵ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13): 14.

interesus¹⁶. Siekiant kuo tiksliau atskleisti neturtinės žalos baudžiamajame procese esmę, toliau darbe bus vartojama labiau moksliskai ir teisiškai priimtina sąvoka „*neturtinė žala*“.

Ne mažiau svarbu pažymėti tai, jog neturtinės žalos apibrėžime nurodoma fizinė žala gali apimti tiek turtinę, tiek neturtinę žala. Neteisėtas fizinis poveikis asmeniui gali sukelti negatyvius pokyčius tiek turtinėje (išlaidos, susijusios su fizinių trūkumų gydymu, korekcija, stebėjimu, profilaktika, pajamų praradimu ir pan.), tiek neturtinėje (fizinės ir dvasinės kančios) srityse.

Toks fizinių ir dvasinių kančių santykis atskleidžia esminius skirtumus tarp turtinės ir neturtinės žalos, kurių identifikavimas dažnai sukelia problemų vien dėl to, jog tiek turtinė, tiek neturtinė žala yra teismo vertinama piniginiu ekvivalentu. Taip pat svarbu tai, jog neturtinės žalos atribojimui nuo turtinės yra svarbu ne tik kokia vertybė buvo pažeista, bet ir tai, kokias pasekmes tas pažeidimas sukėlė¹⁷.

Neturtinės žalos samprata taip pat gali būti analizuojama subjektyviuoju ir objektyviuoju požiūriais. Subjektyvusis požiūris į neturtinės žalos alyginimo institutą lemia tai, kad neturtinės žalos atlyginimo galimybės neturi nukentėjusiųjų artimieji, taip pat neturtinės žalos atlyginimas negali būti priteisiamas juridiniams asmenims. Subjektyvusis požiūris į neturtinės žalos atlyginimą ir esmės rodo, kad egzistuoja baudinė neturtinės žalos samprata, t.y. neturtinė žala yra suvokiama kaip neigiamas tam tikro teisės pažeidimo vertinimas, o ne kaip kompensacinis mechanizmas¹⁸. Šiuolaikinėje teisėje neturtinės žalos atlyginimas iš esmės yra suvokiamas platesniu – objektyviuoju požiūriu. Objektyvusis požiūris į neturtinės žalos atlyginimą pasižymi tuo, kad neturtinės žalos atlyginimas yra suvokiamas kaip visavertis pažeistų neturtinių teisių gynimo būdas ir jis apima ne tik išimtinai asmens fizinius skausmus ir dvasinius išgyvenimus, tačiau ir pakenkimą fizinei ir dvasinei sveikatai, gyvenimo kokybės pablogėjimą, neigiamus padarinius asmens socialiniam, visuomeniniam gyvenimui, galimybėms verstis ar mėgautis tam tikra veikla, praradimą.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, jog neturtinė žala yra pakenkimas teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialioms vertybėms, pasireiškiantis neturtiniais praradimais, neturinčiais piniginės išraiškos. Neturtinė žala skirtingose valstybėse suvokiama ir reglamentuojama nevienodai, tačiau vyraujantis subjektyvusis požiūris į neturtinės žalos atlyginimo institutą, rodo, jog šiuolaikinės teisės sistemos pripažįsta būtinybę veiksmingais teisiniais mechanizmais apsaugoti neturtinius asmenų interesus.

¹⁶ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 40.

¹⁷ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 46.

¹⁸ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 83.

1.1 Neturtinės žalos turinys

Ankstesniame darbo skyriuje buvo minimas pavyzdinis fizinio bei dvasinio pobūdžio pokyčių sąrašas, kuris tam tikra prasme detalizuoja, kokiais pojūčiais asmeniui gali pasireikšti neturtinė žala: fiziniu skausmu, dvasiniais išgyvenimais, nepatogumais, dvasiniu sukrėtimu, emocine depresija, pažeminimu, reputacijos pablogėjimu, bendravimo galimybių sumažėjimu. Toks pavyzdinis neigiamų išgyvenimų įvardijimas įstatyme nurodo esmines gaires, kuriomis vadovaujasi teismai baudžiamosiose bylose sprenddami neturtinės žalos atlyginimo klausimą. Tačiau akivaizdu, kad šis sąrašas nėra baigtinis, o jį išplėsti, konkretizuoti, papildyti, taip pat atskleisti, kokie realūs asmens išgyvenimai yra apibrėžti šiomis teisinėmis kategorijomis, turi teismai sprenddami neturtinės žalos atlyginimo klausimą konkrečiose baudžiamosiose bylose. Teismai, sprenddami neturtinės žalos atlyginimo klausimą, kiekvienu atveju turi atskleisti, kuo pasireiškia konkretaus asmens su jam būdingų moralinių, dorovinių, socialinių, psichologinių savybių visuma patirta nemateriali žala.

1.1.1 „Dvilypė“ neturtinės žalos prigimtis

Analizuojant baudžiamąsias bylas, kuriose teismas sprendė klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, galima pastebėti tai, jog neturtinė žala dažnai įgyja dvilypę esmę. Neturtinės žalos dvilypumas pasireiškia tuo, jog neturtinė žala, kurią asmuo patiria dėl nusikalstamos veikos, pasireiškia neigiamais vidiniais asmens išgyvenimais, bet tuo pačiu metu nukentėjęs asmuo gali jausti ir tam tikrus neigiamus santykio su jį supančia aplinka pokyčius. Vidiniai asmens pokyčiai dažnai pasireiškia dvasiniu skausmu, emociniu sukrėtimu, gyvenimo džiaugsmo praradimu, emocine depresija, nusivylimu, nerimu, liūdesiu, baime, gėda, pažeminimo jausmu, nusivylimu. Svarbu ir tai, jog neigiami vidiniai asmens pokyčiai gali pasireikšti ir fiziniu skausmu – kančia, nepatogumo jausmu, pykinimu, galvos svaigimu, nemiga, negalia, fiziniais defektais, ligų išsivystymu, komplikacijomis ir pan.¹⁹. Išoriniai neigiami neturtinio pobūdžio pokyčiai gali pasireikšti reputacijos pablogėjimu, santykių su aplinkiniais pablogėjimu, bendravimo galimybių sumažėjimu, visuomeniniu atstūmimu, karjeros, dalykinių ryšių užmezgimo ir palaikymo galimybių praradimu, dalykinės reputacijos pablogėjimu, galimybių mokytis ir tobulėti, užsiimti visuomenine veikla, sportuoti, užsiimti įvairiais pomėgiais netekimu, taip pat išoriniai neturtinio pobūdžio pokyčiai gali pasireikšti santykių šeimoje, su artimaisiais ir draugais pablogėjimu, galimybių kurti ir puoselėti šeimą praradimu, baime likti

¹⁹ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 48.

vienišam, baime nesulaukti moralinės ir materialinės pagalbos²⁰. Teismas, vertindamas kokius ir kokio intensyvumo neigiamus pokyčius asmuo patyrė, turėtų išsamiai išanalizuoti tiek vidinius praradimus, tiek neigiamus santykio su aplinka pokyčius. Tokiu būdu identifikavus ir individualizavus neturtinę žalą, galima kalbėti apie teisingos kompensacijos priteisimą.

1.1.2 Neturtinė žala „perspektyviuoju“ požiūriu

Asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos ir dėl to patyręs fizinį skausmą, dvasinio pobūdžio išgyvenimus, patirtą neturtinę žalą vertina ne tik kaip jau įvykusį ir pasibaigusį veiksmą, tačiau natūraliai savo išgyvenimus vertina ir ateities požiūriu. Toks vertinimas labai dažnai egzistuoja tada, kai asmuo patiria neigiamus fizinius pokyčius. Asmuo vertina tai, kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks jo sveikatą ateityje, kokie neigiami pokyčiai gali atsirasti, kaip jis dėl tokių galimų pokyčių jausis, t.y. asmuo rūpinasi savo fiziniu ir dvasiniu komfortu ateityje. Tokia situacija ypač dažna tais atvejais, kai fiziniais sužalojimais yra smarkūs, jų pasekmės iš karto arba visai nepašalinamos. Tokiais atvejais natūralu, kad nukentėjęs asmuo išgyvena ne tik dėl sužalojimo fakto, bet rūpinasi būsimomis pasekmėmis. Išgyvenimas dėl būsimų pasekmių suprantamas kaip asmens rūpestis dėl to, ar pavyks visiškai pašalinti sužalojimo pasekmes, ar prireiks intervencinių priemonių, kiek laiko ir pastangų reikės toms pasekmėms sumažinti. Teismų praktikoje toks susirūpinimas būsimomis pasekmėmis yra vertinamas kaip reali ir suprantama neturtinė žala²¹. Teismas, kiekvienu konkrečiu atveju turi vertinti ne tik esamu momentu egzistuojančius neigiamus asmens išgyvenimus, bet ir jo susirūpinimą būsimomis pasekmėmis. Toks „perspektyvusis“ neturtinės žalos vertinimas iš esmės įstatyme nėra numatytas, tačiau kaip jau buvo minėta, teismai nagrinėdami baudžiamąsias bylas ir sprendami neturtinės žalos atlyginimo klausimą formuoja platesnę neturtinės žalos atlyginimo sampratą. Nors toks teismų formuojamas požiūris ir atitinka neturtinės žalos atlyginimo instituto tikslus ir paskirtį, tačiau ne kiekvienu atveju teismas gali priteisti ateityje galimai atsirasiančią neturtinę žalą. Svarbu tai, kad asmens išgyvenimai būtų susiję su padariniais, kurie yra objektyvūs, realūs, labai tikėtini, iš esmės neišvengiami²². Siekiant išvengti nepagrįsto neturtinės žalos instituto taikymo ribų išplėtimo, neturtinė žala už ateityje atsirasančius neigiamus išgyvenimus paprastai turėtų būti priteisiama tik tais atvejais, kai yra labai sunkus ir akivaizdus neturtinės vertybės pažeidimas, ypač skaudžios, ilgalaikės pasekmės, sunkiai arba apskritai nepašalinami padariniai. Pavyzdys galėtų būti tokia situacija, kuomet

²⁰ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 48.

²¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. Nr. 2A-481/2006.

²² Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 51.

asmuo yra sunkiai sužalojamas, fizinė negalia lieka visam gyvenimui, fizinės ir dvasinės kančios ateityje yra neišvengiamos. Tokiu atveju akivaizdu, kad neturtinė žala ateityje tikrai egzistuos, galbūt net sustiprės iš karto po įvykio atsiradę neigiami neturtiniai išgyvenimai. Kalbant apie neturtinę žalą perspektyviu požiūriu, labai svarbu pažymėti, tai jog neturtinė žala atlyginama už ateityje atsirasiančias neigiamas neturtinio pobūdžio pasekmes nereiškia, kad asmuo baudžiamąjį proceso metu gavęs priteistą neturtinės žalos kompensaciją, gali kreiptis su ieškiniu dėl papildomo neturtinės žalos atlyginimo civilinio proceso tvarka. Teoriškai, tokia situacija galėtų susiklostyti, tada, kai asmuo po kurio laiko pakartotinai kreipiasi į teismą dėl to paties asmens, tais pačiais nusikalstamais veiksmais padarytos padidėjusios arba naujai atsiradusios neturtinės žalos atlyginimo. Tam, kad būtų išvengta tokių pakartotinių ieškinių teikimo, teismas sprenddamas klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo turi išsamiai iširti ir įvertinti visas reikšmingas aplinkybes tiek dabarties, tiek ateities požiūriu. Tokiai pozicijai pritaria ir R. Volodko. Mokslininkės teigimu, neturtinė žala turi būti atlyginama vieninteliame baudžiamajame procese, kurio metu teismas turi įvertinti nukentėjusiojo asmens kančių intensyvumą, tęstinumą, kaip neteisėtai žalą padariusio subjekto veiksmai paveiks tolesnį jo gyvenimą, kokios emocinės ir fizinės kančios bei nepatogumai dėl to bus patirti ateityje²³.

1.1.3 „Mažareikšmė“ neturtinė žala

Analizuojant neturtinės žalos turinį, kyla klausimas ar iš tikrųjų bet kokie asmens neturtiniai išgyvenimai ir fizinis skausmas, atsiradę dėl neteisėtų kito asmens veiksmų, savaime yra piniginės kompensacijos dalyku. Natūralu, kad kiekvienas asmuo kasdieniniame gyvenime susiduria su didesniais ar mažesniais nemalonumais, tam tikrais nepatogumais ar neigiamais išgyvenimais, tad kyla klausimas, ar kiekvienu atveju, kai asmuo patiria tokius neigiamus neturtinius išgyvenimus, turi būti priteisiama piniginė kompensacija? Norint atsakyti į šį klausimą kyla poreikis paanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo instituto veikimą deliktinės ir baudžiamosios atsakomybės atvejais. Kalbant apie deliktinę atsakomybę, neturtinės žalos „mažareikšmiškumo“ kriterijus teismų praktikoje yra sutinkamas pakankamai dažnai – teismai ne kartą yra pasisakę, jog vien tik formalus teisių pažeidimas neturėtų automatiškai suponuoti neturtinės žalos kompensavimo²⁴. Tokia teismų pozicija leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos sampratą bei teisinį jos turinį yra bandoma šiek tiek pakoreguoti, įvedant tam tikrus papildomus kriterijus, kurių pagalba neturtinė žala lieka rimtai pažeistų civilinių teisių gynimo būdu, o ne galimybe pasipelnyti iš natūralios ir neišvengiamos gyvenimiškos situacijos. Tokios pozicijos laikosi ir R. Volodko. Mokslininkės teigimu, kad galėtų vadintis neturtine žala ir būti

²³ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 53.

²⁴ Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis c.b Nr. 3K-3-393/2008.

kompensuoti, tokie išgyvenimai ir nepatogumai turi atitikti tęstinumo, pakankamo stiprumo, intensyvumo ir kitus panašius kriterijus, t.y peržengti „įprastų rūpesčių“ ribas²⁵. Tais atvejais, kai neturtinė žala būtų priteisiama automatiškai dėl kiekvieno menkausio pastūmimo, įžeidimo, nemalonumo ar konflikto, būtų iškreipiama neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirtis, taip pat būtų pažeista civilinio santykio dalyvių interesų pusiausvyra, nepagrįstai būtų išplečiamos civilinės atsakomybės ribos. Toks neturtinės žalos atlyginimo galimybės ribojimas pastebimas ir daugelyje pasaulio valstybių. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Belgijoje, kur apskritai nėra daromas skirtumas tarp turtinės ir neturtinės žalos, o nematerialios žalos atlyginimo galimybė nėra siejama su atsakomybės rūšimi, pripažįstama, kad už bendro pobūdžio jausmus, tokius kaip baimė, stresas, nerimas, nesaugumo jausmas, susierzinimas ir pan., neturtinė žala savaime neatlyginama, nes žala turi būti legitimi, pakankamai rimta ir nekelianti abejonių, o negatyvūs jausmai turi būti susiję su tam tikro teisėto intereso, kad ir kaip plačiai jis būtų suvokiamas, pažeidimu²⁶. Toks „mažareikšmiškumo“ kriterijus sulaukia nemažai kritikos. Pavyzdžiui, prof. V. Mizaras mano, kad šis kriterijus galėtų būti taikomas nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, bet ne apskritai atimant galimybę gauti nematerialios žalos atlyginimą²⁷. Kitas svarus argumentas, kurį dažnai pateikia šio kriterijaus oponentai, yra tai, jog norint įvertinti ar asmens patirti neigiami neturtiniai išgyvenimai yra pakankamai svarūs, turėtų būti sukurta aiški neigiamų dvasinių ir fizinių išgyvenimų diferenciacijos sistema, pagal kurią šie išgyvenimai turėtų būti suskirti į lengvus – sunkius, rimtus – nerimtus, įprastus – peržengiančius įprasto išgyvenimo ribas²⁸. Akivaizdu, kad toks neigiamų išgyvenimų diferencijavimas būtų labai subjektyvus ir sunkiai praktikoje pritaikomas, o galbūt net priešingai – sukeltų tik dar daugiau problemų ir apsunkintų ir taip pakankamai nelengvą neturtinės žalos kompensavimo mechanizmą. Tokie argumentai gali būti naudojami siekiant pagrįsti arba atmesti „mažareikšmiškumo“ kriterijaus taikymą esant deliktinei atsakomybei, tačiau kyla klausimas, ar šio kriterijaus taikymas yra įmanomas esant baudžiamajai atsakomybei, t.y tais atvejais, kai neturtinė žala yra padaroma nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu? Baudžiamoji atsakomybė yra pagrindinis ir natūralus nusikaltimo teisinis padarinys. Per baudžiamąją atsakomybę pasireiškia baudžiamosios teisės esmė, visuomenės teisingumo samprata²⁹. Akivaizdu, kad baudžiamoji atsakomybė asmeniui kyla tik padarius baudžiamuoju įstatymu uždraustą veiką ir šia veika pažeidus labiausiai saugomas vertybes, tokias kaip gyvybė, sveikata,

²⁵ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 56.

²⁶ *Damages for Non – Pecuniary Loss in Comparative Perspective*. (Ed. by H. W. V. Rogers). European Center on Tort and Insurance Law. New York: Springer, 2001. p. 309.

²⁷ Mizaras, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 91.

²⁸ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 58.

²⁹ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. II dalis. Vilnius: Justitia, 2008, p. 175.

seksualinio apsisprendimo laisvė, nuosavybė ir t.t. Siekiant kuo efektyviau apsaugoti šias pamatines vertybes, CK 6.250 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta imperatyvi norma, kuri nurodo, jog neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji yra padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo. Imperatyvus šios normos pobūdis leidžia daryti išvadą, kad aukščiau aptartas „mažareikšmiškumo“ kriterijus esant baudžiamajai atsakomybei netaikytinas. Apskritai kalbant, bet koks neturtinės žalos atlyginimo galimybės ribojimas baudžiamajame procese galėtų būti pateisintas tik tuo atveju, jeigu toks ribojimas tiesiogiai būtų nurodytas įstatyme. Kaip jau buvo minėta aukščiau, „mažareikšmiškumas“ gali būti naudojamas nustatant mažesnę neturtinės žalos kompensacijos dydį, tačiau jis netaikytinas kaip kriterijus apskritai atimantis galimybę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, ypač kalbant apie neturtinę žalą baudžiamajame procese. Šiuolaikinėje jurisprudencijoje ryškėja tendencija neturtinės žalos definiciją šiek tiek praplėsti, įvedant tam tikrus „kvalifikuojančius“ požymius. Neturtinė žala turėtų būti suvokiama kaip dėl neteisėtų veiksmų, nukreiptų į neturtines ar turtines vertybes, asmens patirtos fizinės ar dvasinės kančios, išgyvenimai, skausmai bei kiti negatyvūs ir pakankamai reikšmingi psichofiziniai (vidiniai) bei išoriniai neturtinio pobūdžio pokyčiai bei padariniai, neturintys tikslaus materialinio įvertinimo bei ekvivalento³⁰. Tokia neturtinės žalos sampratos kaita iš esmės yra nulemta poreikio daugiau dėmesio skirti neturtinės žalos kokybiniam, o ne kiekybiniam šio instituto taikymo prioritetui. Tačiau ir įvertinus tokį, kai kurių teisės mokslininkų palaikomą, požiūrį, mūsų nuomone, neturtinė žala, kilusi dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, visais atvejais turi būti atlyginama, o bet koks šios galimybės ribojimas nepagrįstai suvaržytų aukščiausiu teisiniu lygmeniu saugomas asmens teisės.

1.2 Neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo tikslai ir funkcijos

Neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo tikslus lemia veiksmingos asmens teisių ir laisvių apsaugos poreikis bei kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirtis, kuri yra pagrįsta visiško žalos atlyginimo principu (*restitutio in integrum*), siekiančiu gražinti nukentėjusį asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei nebūtų įvykdyta nusikalstama veika. Visiško žalos atlyginimo principas neturtinės žalos atlyginimo srityje iš esmės negali būti taikomas visa savo apimtimi vien dėl to, kad neturtiniai asmens praradimai yra labai sunkiai išmatuojami, individualūs ir prarasta neturtinė vertybė yra neįkainojama įprasta materialine verte. Kita vertus, visiško žalos atlyginimo principas turi būti derinamas su teisingo žalos

³⁰ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 61.

atlyginimo principu, nes siekiant išlaikyti priešingų interesų pusiausvyrą, negalima leisti asmeniui piktnaudžiauti suteikta teise ir nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Taigi, neturtinės žalos atlyginimo tikslas turėtų būti protingas ir sąžiningas neturtinės žalos atlyginimas, siekiant neturtinę žalą patyrusio ir už žalą atsakingo asmens priešingų interesų pusiausvyros. Tokia pusiausvyra galima tik tada, kai nukentėjęs asmuo neatsiduria nei geresnėje, nei blogesnėje padėtyje, negu ta, kurioje jis būtų buvęs, jeigu žala nebūtų buvus padaryta.

Ilgą laiką teisės doktrinoje ir teismų praktikoje nebuvo vieningos nuomonės kokių tikslų yra siekiama neturtinės žalos kompensavimu, todėl dar ir iki šiol kyla diskusijos dėl baudinės ir kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijų santykio, tuo pačiu pabrėžiant šių funkcijų santykį su prevencine ir auklėjamąja neturtinės žalos atlyginimo funkcijomis.

XIX a. pradžioje daugelyje Europos valstybių dėl civilinės ir baudžiamosios teisės atskyrimo bei kodifikacijos įtakos, neturtinės žalos atlyginimas buvo priskiriamas prie civilinio teisių gynimo būdo³¹. Nepaisant tokio oficialaus priskyrimo ir kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos akcentavimo, teisinio reguliavimo pobūdis ir teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo klausimais leidžia išvelgti, tai, jog iš esmės buvo laikomasi priešingos pozicijos t.y neturtinės žalos atlyginimas buvo suvokiamas kaip baudinė priemonė, kuri iš esmės yra skirta ne kompensuoti žalą patyrusio asmens dvasines ar fizines kančias, bet nubausti žalą padariusį asmenį. Nors šiuolaikinė neturtinės žalos samprata pabrėžia kompensacinę funkciją, kai kurie teisės mokslininkai palaiko ir baudinės neturtinės žalos atlyginimo paskirties egzistavimą. Toks požiūris gali būti pagrįstas remiantis pačios neturtinės žalos esme, t.y nematerialių, dažniausiai su vidiniu žmogaus pasauliu susijusių praradimų apskritai neįmanoma objektyviai įvertinti, o tuo labiau rasti piniginių ekvivalentą, o nukentėjusiajam priteisiama pinigų suma nėra pajėgi kompensuoti patirtus neigiamus išgyvenimus, todėl visas neturtinės žalos atlyginimo institutas yra tiesiog baudinė sankcija, nukreipta prieš žalą padariusį asmenį³².

Aukščiau išdėstytas požiūris į neturtinės žalos kompensavimą kaip baudą (bausmę), šiuolaikinėje teisės doktrinoje sulaukia nemažai kritikos. Pirma, kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo samprata negali būti suprantama kaip mechaniškas piniginės kompensacijos sumokėjimas žalą patyrusiam asmeniui, todėl ši koncepcija remiasi idėja, jog neturtinės žalos atlyginimas suteikia galimybę nukentėjusiam asmeniui įgyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų, t.y neturtinės žalos atlyginimas reiškia tam tikrą substituciją, kuria asmuo gali pakeisti tai, kas buvo prarasta³³. Kompensacinė neturtinės žalos paskirtis šiuolaikinėje teisės doktrinoje paprastai yra suvokiama kaip simbolinis visiško žalos atlyginimo principo (*restitutio in*

³¹ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 60.

³² Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 71.

³³ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 66.

integrum) įgyvendinimas, kai pinigine kompensacija siekiama nuraminti nukentėjusįjį, suteikti jam galimybę įsigyti ką nors malonaus.

Lietuvoje egzistuojantis teisinis reguliavimas bei formuojama teismų praktika leidžia daryti išvadą, jog neturtinės žalos atlyginimas vertinamas kaip kompensacinis pažeistų neturtinių teisių gynimo būdas. Atlyginant neturtinę žalą baudžiamajame procese, vadovaujamosi CK 6.250 straipsniu kuriame įtvirtintas visiško žalos atlyginimo principas, o tai reiškia, jog žalą patyręs asmuo turi būti gražintas į tokią padėtį, kurioje jis būtų buvęs jeigu nebūtų nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos. Kaip jau buvo minėta, šio principo įgyvendinimas nėra taikomas visa apimtimi, todėl, kad neturtinės žalos įvertinimas pinigais yra tik sąlyginis, o dvasinės, emocinės ar psichologinės būsenos grąžinti į buvusią būseną neįmanoma. Tai, kad pinigine kompensacija už patirtą neturtinę žalą kaip materialus tos neturtinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Šiame nutarime konstatuota, jog: *„atlyginant materialinę žalą visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu (restitutio in integrum), kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais (tai nepaneigia galimybės materialinę žalą atlyginti ir kitu turtu ar dar kitaip); taigi už materialius praradimus atlyginama materialiomis vertybėmis. Tuo tarpu, kaip minėta, moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (inter alia jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant inter alia materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą (tai nereiškia, kad kai kada išties nėra neįmanoma vien moralinė satisfakcija už patirtą moralinę žalą). Materiali (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali*

atstoti³⁴. Deklaruojama neturtinės žalos atlyginimo koncepcija Lietuvoje iš esmės atitinka vyraujančią šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo idėją. Vis dėlto, teisės sistemoje egzistuojantys tokie neturtinės žalos atlyginimo kriterijai kaip žalą padariusio asmens kaltė, turtinė padėtis, šalių subjektyviosios savybės kelia šiokių tokių abejonių dėl neturtinės žalos atlyginimo kompensacinės paskirties taikymo. Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą baudžiamajame procese, tokias abejones tik sustiprina egzistuojantis atotrūkis tarp skirtingų kompetencijų teismų priteisiamų neturtinės žalos dydžių. Toks skirtingas neturtinės žalos dydžių nustatymas rodo nevienodą požiūrį į neturtinės žalos kompensavimo paskirtį.

Egzistuoja dar viena ne mažiau svarbi neturtinės žalos atlyginimo funkcija – prevencinė funkcija. Prevencinės funkcijos pripažinimas neturtinės žalos atlyginimo bylose reiškia, kad tam tikrais atvejais neturtinė žala nustatoma ne tik orientuojantis į nukentėjusiojo faktiškai patirtus neigiamus išgyvenimus, bet ir į žalą padariusio asmens neteisėtai gautą naudą, kuri, siekiant atkurti interesų pusiausvyrą, išieškoma nukentėjusiojo naudai. Prevencinės funkcijos vaidmuo yra reikšmingas tais atvejais, kai baudžiamojo poveikio priemonės yra taikomas pakankamai retai, pavyzdžiui garbės ir orumo, teisės į privatų gyvenimą gynimo bylose³⁵.

Apibendrinant, galime teigti, jog šiuolaikinė neturtinės žalos atlyginimo koncepcija remiasi kompensacine neturtinės žalos atlyginimo paskirtimi, o tai reiškia, jog nustatant neturtinės žalos dydį siekiama kuo teisingiau kompensuoti asmeniui patirtą neturtinę žalą. Taip pat svarbu pabrėžti tai, kad vyraujanti kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo koncepcija lemia poreikį ne tik suderinti skirtingus interesus konkrečioje situacijoje nustatant neturtinės žalos dydį, bet ir visoje neturtinės žalos atlyginimo sistemoje, kuri turėtų būti aiški, prognozuojama ir leidžianti kuo teisingiau kompensuoti asmeniui patirtą žalą ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 rugpjūčio 19 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529.

³⁵ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 68.

2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS, KAI CIVILINIS IEŠKINYS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE NEPAREIŠKIAMAS: ORGANIZACINIAI IR PROCESINIAI ASPEKTAI

Nukentėjusių asmenų pažeistas teises ir teisėtus interesus užtikrina baudžiamojo proceso įstatymai, kurių paskirtis yra įvardyti Baudžiamojo proceso kodekso 1 str. Jame yra suformuluotas esminis baudžiamojo proceso tikslas – ginti žmogaus teises ir laisves. Žalos, patirtos dėl nusikalstamos veikos, atlyginimas yra suprantamas kaip viena iš asmens teisių ir laisvių gynimo formų. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens interesai neapsiriboja vien tuo, kad bus nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir jam bus skirta kriminalinė bausmė. Dažnu atveju nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo yra labiau suinteresuotas, kad jam būtų atlyginta dėl nusikalstamos veikos patirta turtinė ir neturtinė žala.

Neturtinė žala baudžiamojo proceso metu gali būti atlyginama dviem būdais: už žalą atsakingam asmeniui savanoriškai ją atlyginant arba nukentėjusiajam pareiškiant civilinį ieškinį. Šiame darbo skyriuje bus aptariamas neturtinės žalos atlyginimas, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra pareiškiamas.

Neturtinės žalos atlyginimas, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra pareiškiamas tiek BPK, tiek teisės literatūroje vadinamas savanorišku žalos atlyginimu. Tokia formuluotė yra logiškai paaiškinama tuo, jog, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra pareiškiamas, asmuo patyręs neturtinę žalą, gali pagrįstai tikėtis, jog asmuo atsakingas už žalą ją atlygins savo iniciatyva. Savanoriškai žala atlyginama vadovaujantis BPK 107 straipsniu. Šiame straipsnyje vartojama sąvoka “*nusikalstama veika padaryta žala*” apima tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Savanoriškas žalos atlyginimas – situacija, kai žalą privalantis atlyginti asmuo (įtariamasis, kaltinamasis ar už jo veiksmus materialiai atsakingas asmuo) atlygina neturtinę žalą nukentėjusiajam savo iniciatyva, t. y. dar neesant tuo klausimu priimto teismo sprendimo. Tokiu atveju, kai nėra priimto teismo sprendimo ir žalos dydis nėra nustatytas teismo sprendimu, atlygintinos neturtinės žalos dydis yra nustatomas nukentėjusiojo ir už žalą atsakingo asmens susitarimu. Kadangi atlygintinos neturtinės žalos dydis yra nustatomas laisvu asmenų sutarimu, nei ikiteisminio tyrimo subjektai, nei teismas neprivalo tikrinti ar žalos dydis, dėl kurio susitarė asmenys, yra pakankamas, taip pat minėtiems pareigūnams ir institucijoms apskritai gali būti neatskleidžiamos susitarimo detalės. Toks įstatymo interpretavimas yra nulemtas fakto, jog savanoriškas žalos atlyginimas yra negalimas be nukentėjusiojo sutikimo, t.y. už žalą atsakingas asmuo turi sumokėti tokią neturtinės žalos kompensaciją, su kuria sutinka tą žalą patyręs asmuo. Asmuo, kuriam neturtinė žala yra atlyginta, pareiškimu turi pranešti ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui, kad nusikalstama veika padaryta neturtinė žala jau yra

atlyginta. Pateikus tokį pareiškimą atsiranda tam tikros teisinės pasekmės. Pirma, gavus tokį nukentėjusio asmens pareiškimą, kita žalos atlyginimo forma tampa nebegalima. Vadinasi, asmuo netenka teisės pareikšti civilinį ieškinį dėl ta pačia nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo. Jeigu civilinis ieškinys jau buvo paduotas, procesas dėl civilinio ieškinio prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi turi būti nutraukiamas. Numatytoji tvarka iš esmės yra skirta tam, kad asmuo gavęs kompensaciją už patirtą neturtinę žalą, vėliau nebegali reikalauti didesnio ar papildomo neturtinės žalos atlyginimo, tokiu būdu yra užkertamas kelias piktnaudžiavimui teise į neturtinės žalos atlyginimą. Antra, savanoriškas žalos atlyginimas yra naudingas pačiam žalą padariusiam asmeniui. Kaip savo disertacijoje pažymi S. Juzukonis “ *Būtent žalos atlyginimo faktą, neabejotinai, galima vadinti baudžiamąją atsakomybę (esant dar ir kitoms sąlygoms) lengvinančia aplinkybe bei tiesiogiai įtakojančią nukentėjusiojo teisių apsaugą*³⁶”.

Didžiojoje Britanijoje žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimas, kaip ir daugelyje pasaulio valstybių, yra pripažįstamas esminiu asmens teisių apsaugos garantu. Didžiosios Britanijos teisės doktrinoje yra pripažįstama, jog ne mažiau nei teisingos bausmės paskyrimas nusikaltusiam asmeniui, yra svarbu kompensuoti žalą nukentėjusiajam³⁷. Šioje vietoje svarbu pažymėti, tai, jog Didžiosios Britanijos teismų praktikoje terminas „žala“ yra suprantamas kaip visa žala, kuri atsirado dėl nusikalstamos veikos – tiek turtinė, tiek neturtinė. Pripažindama nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimą svarbiu asmens teisių apsaugos garantu, Didžioji Britanija turi gana įdomiai funkcionuojantį žalos atlyginimo mechanizmą. Pirma, baudžiamajame procese, taip pat kaip ir Lietuvoje, yra numatyta galimybė asmeniui reikalauti žalos atlyginimo pareiškiant civilinį ieškinį, tačiau ieškinys turi būti paduodamas atskirai, civilinio proceso tvarka. Siekiant kuo labiau apsaugoti nuo nusikalstamos veikos nukentėjusį asmenį, apsaugant jį nuo pakartotinio kontakto su kaltinamuoju, buvo suformuota praktika leidžianti žalos atlyginimą priteisti ir nereikšiant atskiro ieškinio civilinio proceso tvarka. Skirtingai nei Lietuvoje, Didžiojoje Britanijoje baudžiamojo proceso metu teisėjas savo iniciatyva turi užtikrinti, kad asmeniui bus kompensuota nusikalstama veika padaryta žala. Šiuo atveju teisėjui tenka pakankamai aktyvus vaidmuo, nes jis turi savo iniciatyva išsiaiškinti ar žala buvo padaryta, kokią žalą asmuo patyrė (nervinį šoką, psichologinę traumą, psichinį sužalojimą ir pan.), kokia pinigų suma turi būti įvertinta patirta žala. Išnagrinėjus bylą ir paskyrus kaltinamajam bausmę, net nukentėjusiajam neprašant, žala turi būti priteisiama, tiksliau kalbant, teismas turi priimti įpareigojimą kompensuoti žalą (*angl. compensation order*). Baudžiamojo proceso metu priteisiamos žalos ypatumas yra tas, kad nėra išskiriama turtinė ir neturtinė žala, o tiesiog priteisiama bendra pinigų suma, kuria yra

³⁶ Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 126.

³⁷ Wasik, M. *Emmins on Sentencing*. Blackstone Press, London: 2001, p. 244.

kompensuojama tiek turtinė, tiek neturtinė žala. Jeigu nukentėjusysis mano, jog priteista žalos suma nekompensuoja jo patirtų nuostolių, neigiamų išgyvenimų ir pan., jis turi teisę kreiptis dėl žalos atlyginimo civilinio proceso tvarka. Siekiant išlaikyti nuteistojo ir nukentėjusiojo interesų pusiausvyrą, taip pat užkirsti kelią piktnaudžiavimui, civilinio proceso tvarka priteista suma yra sumažinama atitinkamai tiek, kiek buvo priteista baudžiamajame procese³⁸.

Apibendrinant, galima teigti, kad neturtinės žalos atlyginimas, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra pareiškiamas, yra efektyvi pažeistų nukentėjusiojo teisių apsauga, suteikianti galimybę greitai ir teisingai atlyginti nukentėjusiajam patirtą neturtinę žalą, o žalą padariusiam asmeniui palengvinti savo atsakomybę.

3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS, KAI CIVILINIS IEŠKINYS BAUDŽIAMOJOJE BYLOJE YRA PAREIŠKIAMAS

Civilinis ieškinys baudžiamajame procese – tai asmens, dėl nusikalstamos veikos patyrusio turtinės ar neturtinės žalos, reikalavimas įtariamajam (kaltinamajam) ar už jo veikas materialiai atsakingiems asmenims atlyginti padarytus nuostolius. Baudžiamojoje byloje civilinis ieškinys dėl žalos atlyginimo pareiškiamas, kai fiziniam ar juridiniam asmeniui padaryta žalos ir kai įtariamojo (kaltinamojo) veikoje yra konkretaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymiai. Tai dažniausiai taikomas neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese būdas, kuris pasižymi tam tikrais ypatumais.

3.1 Reikalavimai keliami civilinio ieškino formai bei turiniui

Baudžiamojo proceso kodekse nekeliami specialūs (imperatyvūs) reikalavimai civilinio ieškino pareiškimo formai, tačiau pagal BPK 112 straipsnio 1 dalies prasmę, civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje turi būti pareiškiamas rašytine forma, paduodant pareiškimą prokurorui ar teismui ikiteisminio tyrimo metu ar bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, tačiau ne vėliau, kaip iki įrodymų tyrimo pradžios. Reikalavimas ieškinį patekti rašytine forma kyla iš civilinio ieškino baudžiamojoje byloje instituto dualumo. Nors civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje yra baudžiamojo proceso institutas ir civilinio ieškino baudžiamojoje byloje nagrinėjimo tvarka yra reglamentuota BPK 109 – 118 straipsniuose, tačiau pakankamai dažnai yra taikomos ir CPK normos, o būtent tais atvejais, kai iškyla klausimas, kurio BPK nereglamentuoja.

³⁸ Wasik, M. *Emmins on Sentencing*. Blackstone Press, London: 2001, p. 247.

Civilinio proceso normos taikomos tik tada, jeigu jos neprieštarauja baudžiamojo proceso normoms (BPK 113 straipsnio 1 ir 2 dalys), taigi remiantis tuo, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, jog civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje turi atitikti bendruosius procesiniam dokumentui keliamus reikalavimus (CPK 111, 135 straipsniai)³⁹. Būtent toks reikalavimas yra nurodytas CPK 111 straipsnio 1 dalyje - „procesiniai dokumentai teismui pateikiami raštu“⁴⁰. Siekiant kuo efektyviau apginti nukentėjusio asmens interesus baudžiamajame procese, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar teismas, iš tyrimo medžiagos matydami, kad asmeniui padaryta neturtinė žala, kuri nėra atlyginta, privalo išaiškinti jam teisę pareikšti civilinį ieškinį⁴¹. Toks ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo išaiškinimas neturėtų apsiriboti vien formaliu teisių išdėstymu, o turėtų apimti detalesnį išaiškinimą, kurio metu asmuo pirmiausia turėtų būti informuojamas, kad toks ieškinys (ar prašymas) ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teismui turi būti pateikiamas raštu. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai asmuo apie savo teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sužino jau prasidėjus įrodymų tyrimui (t. y tuo metu, kai civilinio ieškinio pateikti jau nebegalima), tačiau iš ikiteisminio tyrimo medžiagos matyti, kad nukentėjusieji yra žodžiu išsakę apie patirtą tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Tokiu atveju teismas gali padaryti pertrauką bylos nagrinėjime ir suteikti galimybę nukentėjusiajam gauti reikiamą teisinę pagalbą ir pateikti teismui civilinį ieškinį⁴². Siekiant kuo greičiau ir teisingiau išnagrinėti baudžiamąją bylą, tokių situacijų turėtų būti vengiama, todėl būtų tikslinga dar ikiteisminio tyrimo metu tinkamai informuoti nukentėjusiuosius apie civilinio ieškinio pateikimo galimybes ir esminius reikalavimus keliamus šiam procesiniam dokumentui.

Taigi, kaip jau buvo minėta civilinis ieškinys baudžiamajame procese turi būti pateikiamas raštu, todėl būtų tikslinga išsiaiškinti kas turi būti nurodyta ieškinyje. Baudžiamojo proceso kodekse nėra keliami specialūs (imperatyvūs) reikalavimai civilinio ieškinio pareiškimo turiniui, tačiau civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje turi atitikti bendruosius procesiniam dokumentui keliamus reikalavimus (CPK 111, 135 straipsniai). Pagal bendruosius reikalavimus, jame turi būti nurodomos šalys (ieškovas, atsakovas) dalyvaujančios procese, aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą, žalos pobūdis ir dydis, motyvai, kuriais nustatomas žalos dydis. Atsižvelgiant į neturtinės žalos įrodinėjimo specifiką, ieškinyje, kuris yra reiškiamas baudžiamojoje byloje, papildomai turėtų būti nurodoma: kas pareiškia civilinį ieškinį; kam pareiškiamas civilinis ieškinys (įtariamojo ar kaltinamojo, arba materialiai atsakingų už įtariamojo ar kaltinamojo veiksmus, vardas ir pavardė bei gyvenamoji vieta, o jeigu tai yra

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36 – 1340.

⁴¹ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 138.

⁴² Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. vasario 15 d. nuosprendis b. b. Nr. 1A-279/2006.

juridinis asmuo – tikslus jo pavadinimas); kokiais veiksmais ir kada įtariamasis ar kaltinamasis padarė žalos; žalos pobūdis ir dydis; prašymas išieškoti iš kaltinamojo tolygią neturtinei žalai pinigų sumą⁴³. Tam tikrais atvejais ieškinyje gali būti nurodomi ne visi duomenys (pavyzdžiui, paduodant ieškinį ikiteisminio tyrimo metu dar gali būti nežinomas įtariamasis, arba civiliniam ieškovui nėra žinoma tiksli gyvenamoji vieta, taip pat gali būti neaiškus tikslus ieškinio dydis ir pan.), tačiau tai nėra pagrindas atsisakyti priimti tokį ieškinį⁴⁴. Vis dėlto, teismų praktikoje tokia pozicija nėra palaikoma. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 dienos „Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymą baudžiamosiose bylose“ apžvalgoje⁴⁵, yra pasakyta, jog: *„Baudžiamojo proceso įstatyme nekeliami specialūs (imperatyvūs) reikalavimai civilinio ieškinio pareiškimo turiniui, todėl kai kuriose pateiktose apibendrinti bylose priimti nekvalifikuotai surašyti ieškinio pareiškimai, kartais susidedantys tik iš vieno sakinio, kuriuo reikalaujama priteisti atitinkamo dydžio žalą, net nenurodant žalos rūšies. Pasitaiko atvejų, kai ieškiniu pripažįstamas nukentėjusiojo apklausos protokolas arba teisiamaajame posėdyje prieš įrodymų tyrimo pradžią BPK 238 straipsnio tvarka pareikšti žodiniai nukentėjusiojo prašymai, kurie įrašomi į protokolą. Tenka konstatuoti, kad teisė į žalos atlyginimą realiai gali būti įgyvendinama tik tuo atveju, kai ieškinio turinys informatyvus, proceso dalyviams suprantamas, jame išsamiai nurodytos aplinkybės ir įrodymai, kuriais grindžiamas materialinis reikalavimas. Netikslus ieškinio pareiškimo turinio suformulavimas, reikalingos informacijos apie padarytą žalą nepateikimas apsunkina bylos parengimą teismui nagrinėjimui, atsakovas laiku nesusipažįsta su konkrečiais ieškovo reikalavimais ir dėl to kartais atidedamas bylos nagrinėjimas arba ieškinys paliekamas nenagrinėtas. Vis dėlto daugumoje baudžiamųjų bylų ieškinio pareiškimai savo forma ir turiniu atitinka bendruosius procesiniai dokumentui keliamus reikalavimus (CPK 111, 135 straipsniai). Juose nurodomos šalys (ieškovas, atsakovas), dalyvaujantios procese, aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą, žalos pobūdis ir dydis, motyvai, kuriais nustatomas žalos dydis. Atsižvelgiant į neturtinės žalos įrodinėjimo specifiką, ieškiniuose pateikiami bylai reikšmingi žalos dydžio nustatymo kriterijai, išsamiai išdėstomos aplinkybės apie veikos pasekmes, nurodomos materialinės teisės normos. Tokiai praktikai pritartina, nes išsamiai, kvalifikuotai surašytas ieškinio pareiškimas sudaro prielaidas veiksmingesnei teisminei gynybai, proceso šalims (ieškovui ar atsakovui) užtikrina galimybę teikti įrodymus, atsikirtimus į pareikštą ieškinį, išreikšti savo nuomonę svarstomu klausimu, o teismui padeda kaip įmanoma*

⁴³ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 137.

⁴⁴ Ten pat, p. 137.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

operatyviau teisiškai išspręsti šalių turtinį ginčą, atkurti pažeistas teises“. Tokiai teismo pozicijai iš esmės pritartina, kadangi baudžiamosios bylos dėl savo specifikos ir taip yra nagrinėjamos gana ilgą laiko tarpą, o tokie vienodi reikalavimai padėtų užtikrinti greitesnį ir kokybiškesnį bylų išnagrinėjimą.

3.2 Civilinio ieškovo ir atsakovo statusas baudžiamajame procese

Nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs ir dėl jos patyręs turtinės ar neturtinės žalos asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, kuris, naudodamasis BPK 44 straipsnio 10 dalyje numatytais teisėmis, turi teisę reikalauti, kad nusikalstama veika padaryta žala būtų atlyginta. Šiai nukentėjusiojo teisei realizuoti baudžiamajame procese yra įtvirtintas civilinio ieškinio institutas. Asmuo, kuris reikalauja žalos atlyginimo ir yra pareiškęs civilinį ieškinį, tampa civiliniu ieškovu, savarankišku proceso dalyviu. Pagal BPK 110 straipsnio 1 dalį civiliniu ieškovu pripažįstamas fizinis ar juridinis asmuo, kuris baudžiamojoje byloje reikalauja atlyginti dėl įtariamojo ar kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Teisės normoje vartojama sąvoka „pripažįstamas“ reikalauja atskiro paaiškinimo. Civilinio ieškovo statusą asmuo įgyja ne automatiškai padavus ieškinį, o nuo ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teismo procesinio sprendimo pripažinti civiliniu ieškovu priėmimo momento⁴⁶. Nukentėjusiojo pripažinimas civiliniu ieškovu iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti gana paprastas ir aiškus procesas, tačiau iš esmės tai reikalauja pakankamai nemažai dėmesio. Civilinio ieškovo, kaip savarankiško baudžiamojo proceso dalyvio atsiradimas baudžiamajame procese yra siejamas su tam tikrų sąlygų egzistavimu. Nors, kaip jau buvo minėta, civilinis ieškinys baudžiamajame procese yra baudžiamojo proceso institutas, tačiau kai kuriuos klausimus reglamentuoja civilinio proceso teisės normos. Civilinio ieškovo atsiradimas baudžiamajame procese taip pat priklauso nuo bendrųjų civilinės atskomybės sąlygų ir pagrindų buvimo. Bendroji taisyklė nurodo, jog civilinė atsakomybė atsiranda tik esant keturioms sąlygoms: neteisėtiems veiksams (baudžiamojo proceso metu – nusikalstama veika), kaltei, žalai ir priežastiniam ryšiui⁴⁷. Taigi, šių keturių sąlygų buvimas sudaro prielaidas atsirasti civiliniam ieškovui baudžiamojoje byloje.

Neteisėta veika civilinių teisinių santykių kontekste yra suprantama kaip asmeniui nustatytos teisinės pareigos nevykdymas, tam tikras pažeidimas. Kalbant apie civilinę

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁴⁷ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, p. 562.

atsakomybę baudžiamajame procese, neteisėta veika yra suprantama baudžiamosios teisės prasme, kaip nusikalstama veika, kurią padaro kaltininkas. CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais kai ji padaroma nusikaltimu. Šioje vietoje svarbu pažymėti, jog įstatyme vartojama „nusikaltimo“ sąvoka apima tiek nusikaltimus, tiek baudžiamuosius nusižengimus. Toks reglamentavimas egzistuoja todėl, kad galiojant 1961 metų baudžiamajam kodeksui, nusikalstamos veikos nebuvo skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Taigi, būtent ši, baudžiamuoju įstatymu uždrausta pavojinga veika, ir sukelia padarinius, žalą, kurios atlyginimo ir reikalauja civilinis ieškovas⁴⁸. Asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, turi teisę pareikšti civilinį ieškinį ir būti pripažintas civiliniu ieškovu nepriklausomai nuo to, ar veika buvo padaryta tyčia ar dėl neatsargumo, taip pat veika gali būti padaryta veikimu ir neveikimu.

Priežastinis ryšys rodo priežasties (nusikalstamos veikos) ir padarinių (kilusios žalos) sąsajas. Priežastinis ryšys gali būti tiesioginis, kai žala yra tiesioginis nusikalstamos veikos padarinys arba netiesioginis, kai ryšys tarp nusikalstamos veikos ir kilusios žalos yra netiesioginis. Kalbant apie žalą baudžiamajame procese, neturtinė žala yra vertinama kaip tiesioginis nusikalstamos veikos padarinys, kadangi neesant nusikalstamos veikos, nėra ir padarinių. Jeigu nėra nustatoma, kad nusikalstama veika buvo padaryta, nėra juridinio pagrindo pripažinti asmenį civiliniu ieškovu⁴⁹. Tačiau gali būti situacijų kai civiliniu ieškovu asmuo pripažįstamas ir egzistuojant netiesioginiam priežastiniam ryšiui. Tokia situacija yra galima tais atvejais, kai neturtinę žalą patiria tretieji asmenys, nuo nusikalstamos veikos nukentėję netiesiogiai. Pavyzdžiui, asmenys neturtinę žalą patyrę dėl artimojo gyvybės atėmimo.

Civilinio atsakovo statusas baudžiamajame procese taip pat pasižymi tam tikrais ypatumais. Paprastai už nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsako pats kaltinamasis (įtariamasis), bet atskiru procesiniu sprendimu jis atsakovu neįvardijamas. Tokia nuostata grindžiama tuo, jog pilnametis asmuo savo interesus baudžiamojo proceso metu gali ginti visa apimtimi, turėdamas įtariamojo, vėliau kaltinamojo, nuteistojo ar išteisintojo procesinį statusą⁵⁰. Jeigu nustatoma, kad už nusikalstama veika padarytą žalą materialiai atsako įtariamasis (kaltinamasis) ir už jo veiką materialiai atsakingi asmenys (pavyzdžiui, tėvai, draudimo įmonė) arba tik materialiai atsakingas asmuo (pavyzdžiui, padidinto pavojaus šaltinio valdytojas, darbdavys), turi būti sprendžiamas klausimas dėl tokio asmens įtraukimo į procesą civiliniu atsakovu. Civilinio atsakovo statusas įgyjamas ta pačia tvarka, kaip ir civilinio ieškovo. Civilinis atsakovas procese naudojasi tomis pačiomis teisėmis, kaip ir civilinis ieškovas (BPK 110

⁴⁸ Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 67.

⁴⁹ Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 67.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

straipsnio 2 dalis). Svarbu tai, kad civilinis atsakovas į baudžiamąjį procesą įtraukiamas iki įrodymų tyrimo pradžios.

Apibendrinant galima teigti, jog civilinio ieškovo ir atsakovo statusas baudžiamajame procese suteikia asmenims galimybę lygiomis teisėmis dalyvauti procese, naudotis suteiktomis teisėmis ir apginti savo teisėtus interesus.

3.3 Neturtinės žalos nustatymo kriterijai baudžiamajame procese

Žalos pasekmės

Civilinis kodeksas, reglamentuodamas neturtinės žalos atlyginimo klausimą, įvardija orientacinius kriterijus, kurie turi būti įvertinami priteisiant neturtinę žalą. Pirma, rekomenduojama atsižvelgti į neturtinės žalos pasekmes, t.y. į materialaus ir nematerialaus pobūdžio pakitimus įvairiose nukentėjusiojo asmens gyvenimo srityse, kurie atsirado dėl neteisėtų žalą padariusio asmens veiksmų⁵¹. Padarinių įvertinimo atlyginant neturtinę žalą svarbą yra pažymėjęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas: „*absoliučių vertybių, tokių kaip gyvybė, sveikata, gynimo atveju esminis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus yra jos pasekmės. Šios pozicijos nuosekliai laikosi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, akcentuodamas tai savo nutartyse. Neturtine žala laikomas teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialioms vertybėms pakenkimas. Tokia žala gali būti padaroma pažeidžiant skirtingus gėrius. Be abejo, žmogaus sveikata, gyvybė yra aukščiausios vertybės, todėl išgyvenimai, sukelti dėl asmeniui gyvybiškai svarbių dalykų yra ypač dideli*“⁵². Nepageidaujami, skaudūs savo pobūdžiu, laipsniu bei trukme padariniai, paliečiantys visas ar daugelį asmeniui aktualių gyvenimo sričių, kurių negalima pašalinti ar reikalingos itin didelės pastangos jiems sušvelninti ar įveikti, kardinalus ar ženklus iki teisės pažeidimo buvusio gyvenimo ir jo kokybės pasikeitimas bei panašios aplinkybės tampa rimtu teisiniu pagrindu priteisti nukentėjusiajam didesnę kompensaciją⁵³. Neturtinės žalos pasekmės gali būti fizinio ar (ir) dvasinio pobūdžio. Dvasinio pobūdžio pakenkimai – tai dvasiniai išgyvenimai, sukrėtimai, emocinė depresija, pažeminimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir pan. Fizinio pobūdžio pasekmės – tai fizinis skausmas, kūno sužalojimas ar susargdinimas, dėl jų atsirandantys nepatogumai ir pan. Neturtinės žalos pasekmes būtų galima vertinti pasitelkus R. Volodko pasiūlytą „pasekmių

⁵¹ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 200.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁵³ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 200.

testą⁵⁴. Šis klausimynas, atspindintis įvairius nematerialių padarinių aspektus, būtų naudingas tiek teismui, siekiančiam kuo tiksliau nustatyti neturtinės žalos dydį, tiek pačiam nukentėjusiajam pagrindžiant savo poziciją dėl reikalaujamos neturtinės žalos kompensacijos dydžio. Siekiant kuo tiksliau nustatyti neturtinės žalos pasekmes, reikėtų įvertinti tokius nematerialius padarinių aspektus:

1. Neturtinės žalos pasekmės profesinei veiklai.

Turi būti nustatoma, koku būdu ir laipsniu nusikalstama veika paveikė tolesnį profesinį nukentėjusiojo gyvenimą. Taip pat turi būti nustatoma kaip pasikeitė asmens galimybės įsidarbinti, toliau dirbti ir užsidirbti, kilti karjeros laiptais, pakeisti darbą ar profesiją, siekti geresnių darbo sąlygų, visokeriopai tobulėti profesinėje srityje, užmegzti naujus ir puoselėti esamus dalykinius ryšius, ar praradimai dalykinėje ir profesinėje sferoje yra ilgalaikiai ar juos įmanoma atkurti ir kokių pastangų tai pareikalautų. *Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 14 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-34-238-2011*⁵⁵ sumažinant priteistinos neturtinės žalos dydį, konstatuota: „Kaip matyti iš bylos medžiagos, nukentėjusysis patyrė sunkų sužalojimą, jam buvo sužalota galva, po įvykio 20 dienų jis išbuvo komos būsenos, iš viso atliktos keturios operacijos, buvo nukreiptas reabilitacijai, buvo sutrikęs judėjimas, apsitarnavimo ir pažintinės funkcijos, jis susirgo cukriniu diabetu. Nukentėjusysis ne tik ilgą laiką negalėjo savarankiškai judėti, tačiau jam buvo iš dalies paralyžiuotos kairės pusės galūnės, jis nebegali vairuoti transporto priemonės, nustatytas 80 proc. nedarbingumas. Šios aplinkybės rodo, jog fiziniai sužalojimai ne tik ilgalaikiai, jų nebuvo galima iš karto pašalinti, tačiau patvirtina ir pagrįstą nukentėjusiojo susirūpinimą būsimomis pasekmėmis. Tačiau byloje nėra duomenų, jog 80 proc. nukentėjusiajam nedarbingumas būtų nustatytas neribotam laikui, bei nėra duomenų, patvirtinančių, kad ateityje neatsitastys galimybė vairuoti automobilį, todėl nepagrįsta teismo išvada, jog nukentėjusysis buvo suluošintas visam gyvenimui.“ Kaip matyti iš pateiktos bylos ištraukos, teismas atsižvelgia į tai, jog šiuo metu egzistuojančios pasekmės nukentėjusiojo profesinei veiklai (nustatytas 80 % nedarbingumas, negalėjimas vairuoti transporto priemonės) ateityje gali būti pašalintos, todėl neturtinės žalos dydis turi būti vertinamas į tai atsižvelgiant. *Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 27 d. nutartyje*⁵⁶ teismas nuo 5000 Lt iki 15 000 Lt padidindamas neturtinės žalos dydį nurodė, jog nukentėjusysis po publikacijų viešinimo patyrė pažeminimą, dvasinį sukrėtimą, išgyvenimus, jį ištiko sunkumai tarnyboje, buvo sumenkinta jo reputacija tiek kaip karininko,

⁵⁴ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 202.

⁵⁵ Kauno apygardos teismo 2011 m. vasario 14 d. nutartis b.b. Nr. 1A-34-238-2011.

⁵⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-39-209-2011.

tiek kaip kandidato į Lietuvos Respublikos prezidento postą, kadangi veiklos skaidrumas, jokių sąsajų su KGB neturėjimas, nepriekaištinga reputacija yra esminės savybės, būtinos tiek būnant karininku, tiek kandidatuojant į prezidento postą. Internetiniuose tinklalapiuose nuteistojo paskelbtų straipsnių komentaruose atsispindėjo straipsniais padaryta įtaka visuomenei, t.y. buvo ir iki šios dienos yra suformuotas neigiamas įvaizdis apie nukentėjusįjį.

2. Pasekmės nukentėjusiojo asmens gebėjimui mokytis, įgyti bei tobulinti žinias.

Šios aplinkybės įvertinimas aktualiausias tampa tada, kai neturtinė žala yra padaroma jauno amžiaus asmeniui (mažamečiui, moksleiviui, studentui). Nustatant neturtinės žalos dydį turi būti atsižvelgiama į amžiaus grupei būdingus fizinės ir psichinės raidos ypatumus, socialinę brandą, suvokimo laipsnį, reakciją į prieš jį padarytą nusikalstamą veiką, jos įtaką tolesnėms galimybėms mokytis, studijuoti, tobulinti žinias. Pavyzdžiui, *Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartimi*⁵⁷, teismas padidindamas apylinkės teismo priteistos neturtinės žalos dydį nuo 7000 Lt iki 25 000 Lt, nurodė, jog nusikaltimo padarymo metu nukentėjusysis buvo nepilnametis, lankė mokyklą, dėl nusikalstamos veikos patyrė ne tik fizinį skausmą, bet ir dvasinius išgyvenimus, bendravimo galimybių sumažėjimą, diskomfortą - po nusikalstamos veikos jis mėnesį gydėsi namuose, nelankė mokyklos, nes svaigo galva, kurį laiką jam teko vaikščioti sutinusių veidu, jis patyrė kitokius nepatogumus. Be to, po padaryto nusikaltimo jis bijo, jaučiasi nesaugus, jam atsirado neigiamas požiūris į jį supančią aplinką, patirti išgyvenimai turi įtakos jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, harmoningos asmenybės formavimuisi. Nukentėjusysis dėl jam padaryto sveikatos sutrikdymo nesimoko, nelanko mokyklos. *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartyje*⁵⁸ teisėjų kolegija padidindama nukentėjusiajai priteistinos neturtinės žalos dydį, kaip vieną iš motyvų nurodo tai, jog nukentėjusioji dėl sveikatos sužalojimo daugiau nei du mėnesius negalėjo lankyti paskaitų kolegijoje.

3. Pasekmės visuomeninei ar kitokiai veiklai, nesusijusiai su darbu ar mokymusi.

Turi būti tiriama, kokia visuomenine veikla užsiėmė nukentėjusysis, kokie buvo jo pomėgiai, polėkiai, hobiai, kiek jie buvo svarbūs nukentėjusiajam, kaip buvo praleidžiamas laisvalaikis ir koku būdu nemalonūs įvykiai paveikė galimybes toliau tęsti šią visuomeninę ar kitokią su darbu nesusijusią veiklą – keliauti, sportuoti, muzikuoti, šokti, užsiimti menu ar kitais pomėgiais ir malonumais. *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartyje*⁵⁹ teisėjų kolegija įvertino nukentėjusiosios pateiktus argumentus, kad

⁵⁷ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-24/2011.

⁵⁸ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43-72-2011.

⁵⁹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43-72-2011.

iki patirto sveikatos sužalojimo ji gyveno aktyvų socialinį gyvenimą, dalyvavo įvairiose veiklose, sportavo, o po patirto sveikatos sužalojimo ji ta pačia veikla užsiimti nebegali.

4. Neturtinės žalos įtaka šeiminiam bei asmeniniam nukentėjusiojo gyvenimui.

Šios aplinkybės nustatymas svarbus tampa tada, kai pažeistos vertybės pobūdis vienaip ar kitaip pažeidžia asmeninį nukentėjusiojo gyvenimą: atimama artimo žmogaus gyvybė, sužalojama sveikata, pažeidžiama teisė į privatų gyvenimą. Tokiais atvejais būtina nustatyti kokia linkme pakrypo nukentėjusiojo santykiai su artimaisiais, šeimos nariais, draugais – nutrūko, pablogėjo, susilpnėjo ryšiai, iškilo šeimos iširimo grėsmė, kokios yra šeimos santykių sukūrimo, šeimos gausinimo galimybės ir pan. *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartyje*⁶⁰ Nukentėjusioji nurodė, kad dėl vyro sužalojimų patyrė didelius pergyvenimus, nervinę įtampą, nuolat juo rūpinosi, lankė, prižiūrėjo, sveikatos sutrikimus jaučia iki šiol, geria vaistus. Patirtą neturtinę žalą nukentėjusioji įvertino 10000 Lt, tačiau teismas neturtinę žalą sumažindamas iki 1000 Lt, šio nukentėjusiosios argumento nevertino.

5. Nuturtinės žalos pasekmės santykiams su aplinkiniais, reputacijai aplinkinių tarpe ir bendravimo su jais įgūdžiams.

Turi būti nustatoma, kaip dėl nusikalstamų asmens veiksmų pasikeitė bendravimo, komunikavimo, naujų pažinčių užmezgimo, taip pat senų ryšių palaikymo galimybės, kokią įtaką jie daro tolesniam nukentėjusiojo egzistavimui socialinėje aplinkoje. Jau minėtoje *Panevėžio apygardos teismo byloje*⁶¹ teismas įvertino nukentėjusiosios pateiktą argumentą, jog eismo įvykio metu jai buvo sužalotas veidas, liko didelis randas, dėl kurio ji jaučiasi nejaukiai, vengia bendravimo su nepažįstamais žmonėmis ir tai jai, jaunai merginai, sukelia didelius nepatogumus. *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartyje*⁶² teisėjų kolegija žymiai sumažindama neturtinės žalos kompensacijos dydį nurodė, jog nukentėjusiai autoįvykio metu buvo padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas. Iš specialisto išvados matyti, kad jos sužalojimai apsiribojo kraujosruvomis, kurios nustatytos galvos plaukuotoje dalyje, žastuose, kairiajame petyje, krūtinėje, juosmens srityje, šlaunyse. Akivaizdu, kad patirti sužalojimai neturėjo ilgalaikių pasekmių. Tas faktas, jog nebuvo sužalotas veidas leidžia teigti, jog nukentėjusiai nebuvo taip smarkiai apribota galimybė bendrauti ir išeiti iš namų, kaip, kad ji teigia.

⁶⁰ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44-366-2011.

⁶¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43-72-2011.

⁶² Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44-366-2011

6. Pasekmės paties nukentėjusiojo psichinei savijautai asmenybei, vidiniam pasauliui.

Teismas turi nustatyti kaip nusikalstama veika paveikė nukentėjusiojo vertybių sistemą, jo pasaulėžiūrą, gyvenimo planus, savivertę ir aplinkinių vertinimą. Ieškiniuose dėl neturtinės žalos atlyginimo kartais yra nurodomi motyvai, jog asmuo dėl nusikalstamos veikos prarado pasitikėjimą žmonėmis, pačiu savimi, atsirado tam tikrų baimių (pavyzdžiui, naudotis transporto priemonėmis). Toje pačioje byloje⁶³ teismas, padidindamas pirmosios instancijos priteistą neturtinės žalos kompensacijos dydį, nurodė, jog dėl eismo įvykio metu patirtų sužalojimų gydytojų draudimu nukentėjusioji negalėjo dalyvauti kitą dieną mirusios motinos laidotuvėse, su kuria, kaip ji nurodo, buvo labai artimos. Akivaizdu, kad negalėjimas pagarbiai, pagal tradicijas išlydėti mirusią motiną, su ja atsisveikinti, nukentėjusiajai sukėlė dideles dvasines kančias, išgyvenimus. Toje pačioje byloje teismas vienam iš civilinių ieškovų sumažindamas priteistinos neturtinės žalos dydį nevertino ieškovo nurodytos aplinkybės, jog eismo įvykis jam sukėlė didelį stresą ir išgąstį, taip pat sukėlė baimę vairuoti transporto priemones ir neturtinės žalos dydį sumažino.

7. Neteisėtų atsakovo veiksmų bei jų sąlygotos neturtinės žalos pasekmės fizinei savijautai ir sveikatos būklei.

Ši aplinkybė turi būti vertinama ne tik tais atvejais, kai nusikalstama veika yra padaromas sveikatos sutrikdymas, kuris ir lemia neigiamų pasekmių atsiradimą tolesnei nukentėjusiojo sveikatos būklei, bet ir tais atvejais, kai nusikalstama veika yra pažeidžiamos kitos vertybės, kurių pažeidimas daro įtaką ir nukentėjusiojo sveikatai. *Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 3 d. nutartyje*⁶⁴ pažymima, jog remiantis bylos duomenimis nustatyta, kad nukentėjusieji S. T. E. T. ir J. J. Š. dėl tragiškai žuvusių artimųjų – A. T. ir R. T. – netekties patyrė itin didelį skausmą, dvasinių išgyvenimų, emocinį sukrėtimą, depresiją, sielvartą, pablogėjo jų pačių sveikata, jiems padaryta neatitaisoma, neįkainojama žala, netekus sūnaus, dukters, marčios, žento.

Apibendrinant galima teigti, jog vertinant padarytos neturtinės žalos pasekmes, būtina detalai ir atsakingai išanalizuoti neturtinius pakitimus visose nukentėjusiojo gyvenimo srityse, tokiu būdu kiek įmanoma labiau individualizuojant patirtą neturtinę žalą ir priteisiant teisingą kompensacijos dydį.

⁶³ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43-72-2011

⁶⁴ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-58-332-2011;

Žalą padariusio asmens turtinė padėtis

Vienas iš CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nurodytų kriterijų, galinčių turėti įtakos neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymui, yra žalą padariusio asmens turtinė padėtis (turimas turtas ir gaunamos pajamos). Nors tokia įstatymo nuostata egzistuoja ir teismų yra pakankamai dažnai taikoma, tačiau turtinės padėties kriterijus, bei jo taikymo galimybė kompensuojant asmens patirtą fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, emocijų sukrėtimą ar kitus nematerialius padarinius, iki šiol kelia nemažai diskusijų bei abejonių. Tokia situacija susiklosto todėl, kad taikant šį neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų, kyla dviejų, ypač svarbių, teisės principų priešprieša – teisingo neturtinės žalos atlyginimo ir asmenų lygiateisiškumo. Šių principų kolizija labiausia pastebima tais atvejais, kai žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra sudėtinga ir dėl šios priežasties nukentėjusiajam yra priteisiamas mažesnis neturtinės žalos kompensacijos dydis. Susiklosčius tokiai situacijai, yra pažeidžiamas visiško nuostolių atlyginimo principas ir, tam tikra prasme, paneigiama kompensacinė neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirtis⁶⁵. Lietuvos teisės moksle taip pat egzistuoja nuomonė, jog neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymas remiantis šiuo kriterijumi gali lemti tai, jog neturtinės žalos kompensacijos dydis yra siejamas ne su objektyvia žalos išraiška, o su tą žalą padariusio asmens turtine padėtimi, todėl gali susiklostyti reali situacija, kai asmuo, kurio turtinė padėtis yra bloga, įgyja prievolę atlyginti ne visą padarytą žalą, o tik dalį žalos, o jeigu asmens padariusio žalą turtinė padėtis yra gera, jis privalo atlyginti visą padarytą žalą, kadangi jis yra pajėgus prisiimti didesnę turtinės atsakomybės naštą⁶⁶. Kita vertus, nebūtų teisinga pritarti ir tokiai praktikai, kai asmuo teismo yra įpareigojamas atlyginti nepakeliamai didelę neturtinės žalos sumą ir toks neturtinės žalos kompensacijos dydžio priteisimas tampa tarsi papildomu nusikalstama veika padariusio asmens nubaudimu. Taip pat, paminėta praktika analogiškose situacijose pažeistų ir vieną svarbiausių teisės principų – teisingumo principą. Siekiant išvengti tokių teisinių situacijų, būtina analizuoti asmens, kuris nusikalstama veika padarė neturtinės žalos nukentėjusiajam, finansinę situaciją. Finansinė asmens situacija turėtų būti suprantama kaip duomenys apie jo gaunamas pajamas, turimą turtą, įsipareigojimus kreditoriams, išlaikomus asmenis, nedarbo priežastis, galimybes įsidarbinti, dirbti ir užsidirbti. Įvertinus šiuos duomenis teismas turėtų priteisti tokią neturtinės žalos kompensacijos sumą, kuri išlaikytų pusiausvyrą tarp žalą padariusio ir žalą patyrusio asmens interesų.

Analizuojant pakankamai gausią Lietuvos teismų praktiką bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo, galima pastebėti, jog teismai nuosprendžiuose gana dažnai nurodo, jog

⁶⁵ Volodko, R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai*. 2009, 3: 248.

⁶⁶ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jusrisprudencija*. 2001, 21 (13): 76.

neturtinės žalos kompensacijos dydis yra nustatomas įvertinus žalą padariusio asmens turtinę padėtį, tačiau detaliau šios aplinkybės neanalizuoja. Pavyzdžiui, *Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 18 d. nuosprendyje*⁶⁷ teismas nurodo, jog „įvertinama kaltininko turtinė padėtis“, tačiau daugiau motyvų nepateikiama. Tačiau teismų praktikoje pasitaiko ir kitokių pavyzdžių. *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartyje*⁶⁸ teismas mažindamas neturtinės žalos kompensacijos dydį pažymėjo jog, nuteistasis po įvykio gyvena su tėvais ir yra jų išlaikomas, pats gauna 647 Lt neįgalumo pensiją, kurią tenka išleisti rehabilitacijai dėl eismo įvykio padarinių. Remiantis medicininiais dokumentais mažai tikėtina, kad jo sveikatos būklė ateityje pagerės, todėl kolegija atsižvelgia ir į nuteistojo būklę, sveikatos būklę ir jo turtinę padėtį. Akivaizdu, kad priteista 17500 Lt suma nukentėjusių neturtinei žalai atlygini palies ne tiek patį nuteistąjį, kiek visą jo šeimą. Darytina išvada, kad tokios sumos priteisimas prieštarauja teisingumui.

Teismai, vertindami žalą padariusio asmens turtinę padėtį turėtų įvertinti tai, kokia vertybė buvo pažeista. Turėtų būti įvertinamas vertybės pobūdis, prigimtis, vieta kitų vertybių kontekste⁶⁹. Net labai sudėtinga atsakovo finansinė būklė negali būti esminis kriterijus labai ženkliai mažinant kompensaciją už patirtą neturtinę žalą, ypač, kai kalbama apie tokias vertybes kaip gyvybė ar sveikata. Tokiose situacijose, kai yra pažeidžiamos minėtos vertybės, prioritetą teiktinas nukentėjusio asmens patirtų fizinių bei dvasinių išgyvenimų laipsniui, pažeidimo mastui, pažeidėjo kaltei, patirtų neigiamų išgyvenimų pasekmėms ateityje, o ne žalą sukėlusio asmens turtinei padėčiai.

Kitas svarbus aspektas, kuris teismo turi būti įvertinamas yra koks asmuo – fizinis ar juridinis - turi pareigą kompensuoti neturtinę žalą. Galima būtų sutikti su R. Volodko pateikta nuomone, jog į atsakovo turtinę padėtį turi būti atsižvelgiama tik tuo atveju, kai jis yra fizinis asmuo, tuo tarpu juridinių asmenų atveju, šis kriterijus neturėtų būti taikomas. Tokia pozicija gali pasirodyti netinkama vien dėl to, jog iš pirmo žvilgsnio pažeidžia asmenų lygiateisiškumo principą, tačiau ši pozicija galėtų būti apginta argumentu, jog juridinių asmenų turtas visuomet yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, todėl net ir nemokumo ar bankroto atveju, išlieka galimybė pradėti veiklą iš naujo, o fizinio asmens atveju didelių sumų priteisimas iš sunkiai besiverčiančio ir realių finansinės padėties pagerėjimo perspektyvų neturinčio asmens, gali būti nepakeliama našta visą likusį gyvenimą. Taip pat tai gali daryti neigiamą įtaką už žalą visiškai neatsakingiems asmenims – šeimos nariams, vaikams, išlaikytiniams ir pan. Teismų praktikoje galima pastebėti

⁶⁷ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-71-238/2011;

⁶⁸ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44-366-2011;

⁶⁹ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 255.

tokią tendenciją, jog juridinio asmens vaidmuo nustatant neturtinės žalos dydį priklauso nuo to, koks – privatus ar viešasis juridinis asmuo – jis yra. Paprastai, viešasis juridinis asmuo yra vertinamas kaip ribotas finansines galimybes turintis juridinis asmuo, ir sumos, priteisiamos neturtinei žalai atlyginti, būna mažesnės, nei priteisiant iš privačių juridinių asmenų⁷⁰.

Kaip pažymi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atlygintinos neturtinės žalos kompensacijos dydis nemažinamas, kai žala yra padaryta tyčia. Pavyzdžiui, *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 11 d. nutartyje*⁷¹ teismas pažymi: „CK 6.282 straipsnio 3 dalyje yra numatyta galimybė sumažinti atlygintos žalos dydį atsižvelgus į žalą padariusio asmens sunkią materialinę padėtį, išskyrus tuos atvejus, kai veika padaryta tyčia. Iš bylos aplinkybių matyti, kad A. A. nusikaltimą padarė veikdamas tyčia, todėl iš jo priteistas neturtinės žalos dydis negali būti mažinamas dėl A. A. sunkios materialinės padėties“. Tačiau analizuojant teismų praktiką galima aptikti ir pakankamai prieštaringų šios įstatymo nuostatos taikymo atvejų. Pavyzdžiui *Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 21 d. nutartyje*⁷² teismas nurodė, jog, sumažindamas prašomą priteisti neturtinės žalos kompensacijos sumą, 15 000 Lt neturtinės žalos, jis sumažina iki 10 000 Lt atsižvelgęs į nukentėjusiajam padaryto sveikatos sutrikdymo laipsnį, į tai, kad prieš nukentėjusįjį nusikalstama veika yra padaryta tyčia, į kaltinamojo šeiminių padėtį (išlaiko mažametį vaiką), į kaltinamojo turtinę padėtį (gyvena iš invalidumo pensijos – 502 Lt) ir vadovaudamasis sąžiningumo, teisingumo bei protingumo kriterijais. Kaip matyti iš teismo nutarties, teismas sumažindamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, kaip argumentą, kodėl priteisiama suma yra sumažinama, nurodo, jog veika buvo padaryta tyčia.

Priteisiant iš kaltininko mažesnę kompensaciją už padarytą neturtinę žalą, turi būti nustatyta, kodėl asmens turtinė padėtis yra sunki. Teismas turi iširti aplinkybes, lėmusias komplikotą asmens finansinę padėtį. Svarbu nustatyti ar tokia padėtis susiklostė dėl paties kaltininko veiksmų ar neveikimo, ar dėl nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių. Įvertinus šias aplinkybes, turi būti nustatyta, kokios yra žalą padariusio asmens galimybės, perspektyvos ir noras pakeisti, pagerinti savo turtinę padėtį. Pavyzdžiui, *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 15 d. nutartyje*⁷³ yra pažymėta jog pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai kasatoriaus skundžiamuose sprendimuose nuteistojo turtinę padėtį įvertino: pirmosios instancijos teismas, atsižvelgdamas į nuteistojo gaunamas pajamas,

⁷⁰ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 258.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74/2011;

⁷² Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-47-120-2011;

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-26/2011

nukentėjusiosios prašomą atlyginti neturtinės žalos sumą gerokai sumažino, o apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad nuteistasis darbingas, įgijęs profesiją, gali užsidirbti ir, remdamasis nekilnojamo turto registro duomenimis, konstatavo, kad nuteistasis turi nekilnojamo turto (du žemės sklypus). Tokia pozicija yra palaikoma ir *Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 4 d. nuosprendyje*⁷⁴, kuriame nurodoma jog, „teismas atsižvelgė ir į nuteistojo materialinę padėtį, t. y. į tai, kad pastarasis dėl studijų universitete, skundžiamo teismo nuosprendžio priėmimo metu, nedirbo. Tačiau, reikia pažymėti ir tai, kad priteisiant neturtinę žalą, įvertinamos ne tik tos aplinkybės, kurios rodo kaltininko turtinę padėtį žalos priteisimo metu, bet ir tos, kurios leidžia spręsti apie pastarojo turtinės padėties pasikeitimą ateityje. Šiuo gi atveju, nuteistasis yra jaunas, sveikas, galintis dirbti, pagal bylos duomenis, jokios fizinės ar psichinės negalios neturintis žmogus. Todėl baigęs mokslus, D. A. galės dirbti, beje ir dirba, laisvai pasirenkant tokį darbą ar verslą, kuris suteiktų galimybę jam įvykdyti pareigą ir atlyginti nukentėjusiajam padarytą neturtinę žalą“. Taip pat, Lietuvos teismų praktikoje pastebimas besiformuojantis „sėkmingo teismo sprendimo įvykdymo“ principas. Šio principo esmė yra tokia, jog priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, teismas įvertina žalą padariusio asmens pajėgumą išmokėti priteistą sumą. Teismas įvertina kokia tikimybė, kad priteista suma realiai pasieks ieškovą per protingą terminą⁷⁵. Pavyzdžiui, *Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 28 d. nuosprendyje*⁷⁶ nurodoma, jog neturtinė žala yra materialinis atlygis, kurį nukentėjusysis teisėtai tikisi gauti. Priteisus tokią kompensacijos sumą, kuri dėl objektyvių priežasčių negalės būti išieškota, bus diskredituojamas pats neturtinės žalos atlyginimo institutas, toks sprendimas nepateisins pagrįstų nukentėjusiųjų lūkesčių. Tame pačiame nuosprendyje teismas taip pat vertina ir kaltininko perspektyvas ateityje pagerinti savo finansinę situaciją ir nurodo, kad kaltinamasis neturi turto ar didesnių pajamų, tačiau yra dar tokio amžiaus, kad turi realią galimybę atlyginti prašomą priteisti neturtinę žalą. Panašią poziciją palaiko ir *Panevėžio apygardos teismas Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 14 d. nutartyje*⁷⁷ nurodęs, jog teismui, nustatant priteistinos neturtinės žalos kompensacijos dydį, buvo žinoma, kad Ž. B. mokosi, savo turto ir pajamų neturi, todėl pastarajam neturint lėšų neturtinei žalai atlyginti, teisingai buvo nuspręsta išieškoti subsidiariai pusę priteistos žalos sumos (1000 Lt) iš apelianto atstovės pagal įstatymą – jo motinos D. B. Teismui pateikta pažyma apie D. B. išmokėtą darbo

⁷⁴ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-219-303-2011

⁷⁵ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 261.

⁷⁶ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-50-174/2011;

⁷⁷ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-366-2011

užmokestį bei kitas išmokas byloja apie nedideles atstovės pagal įstatymą pajamas, susijusias su darbo santykiais, tačiau tai negali būti esminis pagrindas mažinti priteistos neturtinės žalos atlyginimą nukentėjusiajam, nes neturtinės žalos kompensacijos dydį lemia dėl neteisėtų kaltininko veiksmų atsiradę neigiami padariniai, pasekmės, liekamieji ar trunkamieji negatyvūs reiškiniai, darantys įtaką nukentėjusiojo tolimesniam gyvenimui ir jo kokybei, o ne kaltininko ar už jo veiką materialiai atsakingo asmens turtinė padėtis. Be to, kaltinamasis yra jauno amžiaus, greitai sulauks pilnametystės, todėl priteista kompensacijos suma objektyviai galės būti sumokėta. Paminėti teismų praktikos pavyzdžiai rodo, jog teismas turėtų nustatyti tokį protingą neturtinės žalos kompensacijos dydį, kad pats kaltininkas būtų kuo labiau suinteresuotas kiek įmanoma operatyviau atlyginti neturtinę žalą⁷⁸. Ne mažiau svarbu yra vertinti asmens turtinę padėtį neatsiejant jos nuo kitų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų, kurie gali tam tikra prasme sušvelninti kaltininko padėtį arba atvirkščiai – kaltininko padėtį pabloginti. Aukščiau minėtoje *Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 21 d. nutartyje*⁷⁹ teismas sumažindamas priteisiamos neturtinės žalos kompensacijos dydį, vertino būtent visų kriterijų visumą – nukentėjusiajam padaryto sveikatos sutrikdymo laipsnį, į tai, kad prieš nukentėjusįjį nusikalstama veika buvo padaryta tyčia, į kaltinamojo šeiminių padėtį (išlaiko mažametį vaiką), į kaltinamojo turtinę padėtį (gyvena iš invalidumo pensijos – 502 Lt) ir vadovaudamasis sąžiningumo, teisingumo bei protingumo kriterijais.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad žalą padariusio asmens turtinės padėties kriterijus yra svarbus ir jokių būdu teismo negali būti ignoruojamas, tačiau tuo pačiu, teismas turi jį vertinti ypač atsargiai ir atsakingai. Šis kriterijus turėtų būti vertinamas nuodugnai ištyrus konkrečias bylos aplinkybes (neteisėtais veiksmais pažeistos vertybės pobūdis, prigimtis ir vieta kitų vertybių kontekste, padaryto pažeidimo sunkumas bei pasekmės, žalą padariusio asmens prigimtis bei rūšis, priežastys, dėl kurių žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra sunki, žalą padariusio asmens galimybės, perspektyvos ir noras pagerinti savo turtinę padėtį), taip pat įvertinus kitus neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus ir, kaip pažymi dr. R. Volodko „taip pat atsakius į klausimą, ar šio, iš dalies diskriminacinio faktoriaus realizavimas konkrečiu atveju gali būti pateisintas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų įgyvendinimo poreikiu“⁸⁰.

⁷⁸ Volodko, R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai*. 2009, 3: 248.

⁷⁹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-47-120-2011;

⁸⁰ Volodko, R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai*, 2009. 3: 248.

Padarytos turtinės žalos dydis

Pagal CK 6.250 straipsnio 2 dalį, nustatant neturtinės žalos atlyginimą, atsižvelgiama į padarytos turtinės žalos dydį. Toks įstatyme numatytas neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus sukelia nemažai diskusijų kaip turėtų būti vertinamas šis faktorius, kokia reikšmė jam turėtų būti suteikiama neturtinės žalos dydžio nustatymo procese. Viena vertus, turtinio pobūdžio praradimų, išlaidų turėjimas dėl neteisėtų kito asmens veiksmų, gali lemti didesnius nukentėjusiojo išgyvenimus. Tokia situacija gali susiklostyti tokiu atveju, kai nukentėjusysis patiria neišvengiamus materialinius nuostolius, didelius finansinius praradimus, sumažėja turėtas turtas ir asmuo dėl to labai išgyvena. Kita vertus, vertinant neturtinės žalos prigimtį, jos atlyginimo kompensacinę paskirtį, taip pat nepriklausomybę nuo turtinės žalos buvimo ar nebuvimo, padarytos turtinės žalos vertinimo kriterijaus taikymas gali turėti tik šalutinę reikšmę ir turėtų būti naudojamas tik kaip pagalbinis elementas nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį⁸¹. Tokia pozicija išdėstyta ir *Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 24 d. nuosprendyje*⁸², kuriame teismas nurodo, jog plėšimo metu padaryta nedidelė turtinė žala nėra pagrindas mažinti neturtinės žalos dydį. Tačiau teismų praktikoje galima rasti ir priešingą poziciją palaikančių sprendimų. Pavyzdžiui, *Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 1 d. nutartyje*⁸³ teismas sumažindamas prašomos priteisti neturtinės žalos kompensacijos dydį, nurodė, jog įvertino nuteistojo padarytą nedidelę turtinę žalą, atsižvelgė į tai, jog nuteistasis nedirba. Šiuo atveju teismo pozicija yra kritikuotina, kadangi, kaip ne kartą yra pažymėjęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pažeidus nematerialias vertybes, tokias kaip asmens sveikata, gyvybė, seksualinio apsiprendimo laisvė ir pan. padarytos turtinės žalos atlyginimo dydis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui įtakos nedaro⁸⁴. Šis kriterijus yra reikšmingas nusikalstamų veikų nuosavybei ir turtinėms teisėms bylose, kuriose prioritetą yra teikiamas turtinių teisių atkūrimui. Svarbu paminėti tai, jog bylose, dėl nusikalstamų veikų nuosavybei ir turtinėms teisėms, faktas, kad yra nustatyta turtinė žala, neatima teisės nukentėjusiajam gauti neturtinės žalos atlyginimą⁸⁵.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką, galima pastebėti ir tokių sprendimų, kuriuose neturtinės žalos kompensacijos dydis yra siejamas su turtinės žalos kompensavimu⁸⁶. Minėtoje

⁸¹ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 246.

⁸² Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-114-60-2011;

⁸³ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-150-92-2011

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁸⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b Nr. 2A-148/2007.

byloje, apeliacinės instancijos teismas už neteisėtą sulaikymą asmeniui net dešimt kartų padidindamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, motyvavo tuo, jog *toks neturtinės žalos dydis teisingai kompensuoja ieškovo patirtą neturtinę žalą bei kitus turtinio ir neturtinio pobūdžio praradimus*. Teismo bandymas neturtinės žalos atlyginimą paverti tarsi atsarginiu turtinės žalos kompensavimo mechanizmu, kai nėra pagrindo atlyginti turtinę žalą (pavyzdžiui, tais atvejais, kai turtinė žala yra neįrodyta, įrodyta ne pilna apimtimi, nėra priežastinio ryšio tarp neteisėtų veiksmų ir kilusios turtinės žalos) iš esmės prieštarauja neturtinės žalos atlyginimo instituto prasmei ir tikslams, todėl tokiai praktikai neturėtų būti pritariama⁸⁷.

Apibendrinant, galima būtų teigti, jog nustatant atlyginimo už neturtinę žalą dydį, nusikalstama veika padarytos turtinės žalos dydis turėtų būti vertinamas tik kaip pagalbinis, tačiau ne esminis kriterijus nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį. Be to, neturtinės žalos atlyginimo institutas nėra atsarginė turtinės žalos atlyginimo priemonė tuo atveju, kai nėra galimybės tiesiogiai atlyginti kilusią turtinę žalą.

Žalą padariusio asmens kaltė

Žalą padariusio asmens kaltė yra vienas iš civiliniame kodekse numatytų kriterijų į kurį turi atsižvelgti teismas nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį. Vertindami subjektyvųjų kaltės kriterijų teismai turi įvertinti ir kaltės formą (tyčia ar neatsargumas). Konstatuojant kaltės formas, taikomi bendrieji deliktinės atsakomybės principai, įvertinamas asmens veiksmų kryptingumas ir turinys⁸⁸. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad asmeniui veikiant tyčia, padaroma didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju. Tačiau dėl tokio žalą padariusio asmens kaltės vertinimo, teisės doktrinoje egzistuoja kelios skirtingos nuomonės. Vienų autorių nuomone, žalą padariusio asmens kaltė, kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo faktorius yra kritikuojtinas dėl to, jog tokios svarbos suteikimas šiam kriterijui vyrauja valstybėse, kurios iki šiol pripažįsta baudinę neturtinės žalos atlyginimo instituto funkciją, o tai iš esmės prieštarauja šiuolaikinei neturtinės žalos atlyginimo koncepcijai. S. Cirtautienės nuomone, kaltės, kaip neturtinės žalos atlyginimo dydžio kriterijų reikėtų taikyti tik išimtiniais atvejais, didžiausią reišmę nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį suteikiant žalos sukeltiems padariniams⁸⁹. Nuosekliai įgyvendinant kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį Lietuvoje, būtų tikslinga žalą padariusio asmens kaltę vertinti tik tais atvejais, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina asmens išgyvenimus, tačiau jeigu nusikalstama veika padaroma esant dideliame neatsargumui, šis kriterijus apskritai

⁸⁷ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 248.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁸⁹ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, p. 194.

neturėtų būti taikomas⁹⁰. Kitokios nuomonės laikosi R. Volodko, kuri iš esmės palaiko Lietuvos teismų praktikoje suformuotą poziciją, jog į žalą padariusio asmens kaltę turi būti atsižvelgiama. Tokią nuomonę mokslininkė grindžia tuo, jog teisės sistema turėtų būti orientuojama ne tik į kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirtį, tačiau ir į prevencinę (auklėjamąją), o tiksliau į šių neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirčių pusiausvyrą⁹¹. Nusikalstama veika padaryta tyčia ar esant dideliam neatsargumui, lemia didesnę padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, tuo pačiu tokia veika yra padaroma didesnė neturtinė žala. Nukentėjusysis, suvokdamas, kad nusikalstamos veikos auka tapo ne dėl atsitiktinumo, o dėl iš anksto apgalvoto, sąmoningo ir kryptingo poelgio, patiria stipresnius emocinius išgyvenimus.

Mūsų nuomone, kaltė, kaip subjektyvaus pobūdžio kriterijus nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydžio klausimą, turėtų būti vertinamas. Kaip jau buvo minėta, tokia pozicija yra palaikoma ir Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs⁹², jog kai neturtinė žala yra padaroma neatsargiais kaltininko veiksmais, t.y. kai nukentėjusiajam sąmoningai nesiekama sukelti dvasinių išgyvenimų, fizinių kančių, padaroma mažesnė neturtinė žala, nei tyčinės nusikalstamos veikos atveju. Pavyzdžiui, *Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 9 d. nutartyje*⁹³, teismas priteisdamas 100 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo sūnaus netekusiai motinai pažymėjo, jog iš nusikaltimo sukeltų neigiamų padarinių kylanti neturtinė žala nukentėjusiai padaryta tyčiais nuteistųjų veiksmais, kuriais atimta gyvybė vieninteliam nukentėjusiosios sūnui. Neabejotina, jog dėl tokių nusikalstamų nuteistųjų veiksmų nukentėjusioji patyrė stiprius dvasinius išgyvenimus ir emocinį stresą, kurie turi būti atlyginti.

Žalą padariusio asmens kaltės klausimas yra pakankamai aiškus tais atvejais, kai žala yra padaroma tyčia, tačiau gana dažnai teismai susiduria su situacija, kai paties nukentėjusio asmens elgesyje galima įžvelgti tam tikrą kaltės elementą. Tokia situacija mokslinėje literatūroje yra įvardijama kaip „*mišri kaltė*“⁹⁴. Mišri kaltė turėtų būti suvokiama kaip didesnis ar mažesnis paties nukentėjusiojo indėlis į neturtinės žalos atsiradimą. Esant mišriai kaltei, teismas turi proporcingai paskirstyti atsakomybės už neturtinę žalą našta tarp dviejų asmenų ir kiek įmanoma teisingiau įgyvendinti kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo funkciją. Nepaisant to, kad nukentėjusysis galutiniam rezultate patiria neturtinę žalą, tačiau jeigu jo tyčinis ar neatsargus elgesys buvo sąlyga neturtinei žalai atsirasti, būtų neteisinga visa apimtimi atsakomybę taikyti

⁹⁰ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, p. 194.

⁹¹ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 212.

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

⁹³ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 9 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-81/2011;

⁹⁴ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 213.

tik žalą padariusiam asmeniui. Siekiant išlaikyti interesų pusiausvyrą, teismas turėtų įvertinti rizikingo nukentėjusiojo elgesio įtaką neturtinės žalos dydžiui ir atitinkamai ją sumažinti. Toks neturtinės žalos kompensacijos dydžio sumažinimas veikia tarsi sankcija nukentėjusiajam už jo paties neteisėtą elgesį⁹⁵. Norint teisingai nustatyti neturtinės žalos dydį, būtina įvertinti kiekvieno nusikalstamos veikos dalyvio indėlį į neturtinės žalos atsiradimą. Teismų praktikoje taip pat pakankamai dažnai yra vertinamas nukentėjusiojo kaltės klausimas. Pavyzdžiui, *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendyje*⁹⁶ teismas ženkliai sumažindamas neturtinės žalos dydį nurodė, kad kad nukentėjusiojo žūtį didele dalimi lėmė jo paties itin didelis neatsargumas, todėl ir nukentėjusiosios priteista neadekvati, aiškiai per didelė, neturtinė žala.

Kitos aplinkybės, turinčios reikšmės neturtinės žalos dydžio nustatymui

Teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, atsižvelgia ir į nukentėjusio asmens savybes (amžių, profesiją, elgesį), jeigu šios paminėtos aplinkybės yra reikšmingos bylai. Tokia vertinama aplinkybė yra analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalgoje⁹⁷. Ši nuostata yra neatsiejama nuo neturtinės žalos, kaip išimtinai asmeninės kategorijos, kuri apima išskirtinai individualius asmens bruožus bei charakterį. Siekiant teisingumo ir protingumo pricipų pusiausvyros, norint kuo teisingiau kompensuoti asmeniui patirtus dvasinius ir fizinius išgyvenimus, turėtų būti atsižvelgiama į paties nukentėjusiojo asmenybę. Sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos kompensacijos dydžio, susiduriama su nukentėjusio asmens vidine būseną, subjektyviais asmens išgyvenimais ir šios aplinkybės lemia padarytos neturtinės žalos dydį. Svarbu paminėti tai, jog negatyvius dvasinius ir fizinius išgyvenimus jaučiančio asmens individualumas, asmeninės, profesinės, dalykinės ir kitokios savybės, charakterio ypatumai, nėra tiesiogiai paminėti LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje, todėl nuolat kyla diskusijos dėl galimybės tokias aplinkybes apskritai vertinti nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, o jeigu yra sutinkama, kad šie orientyrai yra galimi neturtinės žalos dydžio individualizavimo instrumentai, kyla klausimas, kokią vietą tarp kitų kriterijų jie užima. Teisės doktrinoje egzistuoja kelios skirtingos nuomonės. Dalis mokslininkų teigia, jog neturtinės žalos dydžio nustatymui daugiausia įtakos daro būtent subjektyvieji kriterijai, t. y. neturtinės žalos kompensavimo galimybė tiesiogiai siejama su nukentėjusio asmens gebėjimu jausti skausmą, sielvartą, patirti neigiamus išgyvenimus. Tokia pozicija palaikoma ir kai kurių valstybių teisės sistemose

⁹⁵ Ten pat, p. 214.

⁹⁶ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-68-350-2011.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

(pavyzdžiui, Belgijoje). Kita egzistuojanti nuomonė palaiko poziciją, jog nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, turi būti remiamasi išimtinai tik objektyviaisiais kriterijais, visiškai atmetant tokius subjektyvius kriterijus, kaip nukentėjusiojo asmenybė ar kaltė⁹⁸. Tokia pozicija dažniausiai yra palaikoma anglosaksų teisės sistemos valstybėse. Ši pozicija yra grindžiama tuo, jog būtų neteisinga neturtinę žalą patyrusio asmens atžvilgiu taikyti įstatymais neįtvirtintus neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. Be to, tokie kriterijai yra laikomi prieštaraujančiais asmenų lygybės prieš įstatymą principui⁹⁹. Žinoma, egzistuoja ir nuomonė, jog tiek subjektyvieji, tiek objektyvieji kriterijai sudaro neturtinės žalos dydžio nustatymo visumą ir turi būti vertinami vienodai, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes (tokia praktika taikoma Vokietijoje, Italijoje). Analizuojant Lietuvos teismų poziciją nagrinėjamu klausimu, būtų galima teigti, jog tiek objektyvieji, tiek subjektyvieji neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijai yra analizuojami ir vertinami nagrinėjant civilinius ieškinius baudžiamosiose bylose.

Baudžiamosiose bylose, kuriose teismas sprendžia neturtinės žalos kompensacijos dydžio klausimą, gana dažnai pasitaiko atvejų, kai teismas, kaip subjektyvųjį kriterijų, vertina nukentėjusiojo *amžių*. Pavyzdžiui, *Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 17 d. nutartyje*¹⁰⁰, teismas priteisdamas 1000 Lt neturtinei žalai atlyginti, kaip vieną iš vertintų aplinkybių pažymėjo tai, jog nusikalstama veika buvo nukreipta prieš nepilnametį asmenį. *Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 22 d. nutartyje*¹⁰¹ teismas priteisdamas 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo pažymėjo, kad nuo nusikalstamos veikos nukentėjo mažametė.

Kitas kriterijus, kuris pakankamai dažnai yra vertinamas nustatant neturtinės žalos dydį, yra paties nukentėjusiojo rizikingas elgesys. Pagal LR CK 6.282 straipsnio 1 dalį atlygintinos žalos dydis gali būti mažinamas arba reikalavimas atlyginti žalą atmestas atsižvelgus į nukentėjusiojo kaltę dėl didelio neatsargumo. Didelis neatsargumas – tai paprasčiausių, kiekvienam asmeniui suvokiamų atsargumo taisyklių ignoravimas, kai nukentėjusiojo veiksmai lėmė žalos atsiradimą ar sudarė sąlygas jai atsirasti¹⁰². Pavyzdžiui, *Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendyje*¹⁰³ teismas, sumažindamas priteistos neturtinės žalos kompensacijos dydį nuo 10 000 Lt iki 863,20 Lt kaip vieną iš vertintų

⁹⁸ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 227.

⁹⁹ *Damages for Non – Pecuniary Loss in Comparative Perspective*. (Ed. by H. W. V. Rogers). European Center on Tort and Insurance Law. New York: Springer, 2001, p. 248.

¹⁰⁰ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-361-2011.

¹⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-112/2011.

¹⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

¹⁰³ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-68-350-2011.

aplinkybių nurodė tai, kad apylinkės teismas visiškai neanalizavo ir neįvertino žuvusio pėsčiojo veiksmų - nusikalstamos veikos padarymui turėjo itin rizikingas nukentėjusio asmens elgesys. Kolegijos nuomone, atsižvelgiant į tai, kad pėsčiojo žūtį didele dalimi lėmė jo paties itin didelis neatsargumas, todėl ir nukentėjusiosioms priteista neadekvati, aiškiai per didelė, neturtinė žala. Kitame, *Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendyje*¹⁰⁴, teismas padidindamas neturtinės žalos kompensacijos dydį nuo 40 000 Lt iki 60 000 Lt nurodė, jog didesnė neturtinės žalos suma nepriteistina, atsižvelgiant į paties žuvusiojo rizikingą elgesį. Nors teismų praktikoje minėtas kriterijus yra dažnai taikomas, tačiau vis dėlto yra susiduriama su tam tikromis teorinio pobūdžio problemomis. Pirma, teismai vertindami žalą padariusio asmens ir nukentėjusiojo kaltės santykį, nuosprendžių motyvuojamosiose dalyse paprastai tiesiog nurodo, kad neturtinės žalos dydis mažinamas dėl didelio nukentėjusiojo neatsargumo, dėl rizikingo paties nukentėjusiojo elgesio ir pan. Tokiomis lakoniškomis ir ne visais atvejais vienodai interpretuotinomis frazėmis yra išsprendžiami ypač svarbūs bylos klausimai ir dažnai lieka neaišku ar nustatytas adekvatus neturtinės žalos kompensacijos dydis, taip pat ar priteista neturtinės žalos suma yra proporcinga. Dr. R. Volodko siūlo šią problemą spręsti tokiu būdu: teismas, sprenddamas klausimą dėl neturtinės žalos kompensacijos dydžio ir vertindamas nukentėjusiojo kaltės kriterijų, galėtų kaltės indėlį įvardyti procentine išraiška. Toks aiškesnis nukentėjusiojo kaltės laipsnio nustatymas leistų įvertinti teismų sprendimų pagrįstumą ir teisingumą¹⁰⁵. Kita problema, su kuria susiduriama, yra principas, pagal kurį teismas sumažina neturtinės žalos dydį dėl nukentėjusiojo kaltės. Analizuojant teismų praktiką, lieka neaišku kokiomis taisyklėmis vadovaujasi teismai mažindami neturtinės žalos dydį esant nukentėjusiojo neatsargumu, t.y. ar neturtinės žalos suma turi būti mažinama atskaitos tašku laikant ieškinyje nurodytą (pageidaujama) sumą, ar apskritai teismas turėtų objektyviai įvertinti atlygintinos neturtinės žalos dydį ir tik tuomet tą sumą sumažinti atsižvelgiant į nustatytą kaltės procentą. Asmenys, dėl nusikalstamos veikos patyrę neturtinę žalą, labai skirtingai vertina savo išgyvenimus, todėl ir prašomos priteisti sumos dažnai labai skiriasi, būtent todėl teismui yra suteikta pareiga objektyviai įvertinti ir nuspręsti, kokia pinigų suma vis dėlto turi būti įvertinami neturtiniai asmens praradimai. Mūsų nuomone, teismai turėtų objektyviai, kompleksiskai įvertindami visas reikšmingas bylos aplinkybes, nustatyti priteistinos kompensacijos dydį ir įvertinus nukentėjusiojo kaltės procentinę išraišką, atitinkamai sumažinti neturtinės žalos dydį. Priešingu atveju, teismas tarsi ir pripažintų, jog civilinio ieškovo nurodytas prašomas priteisti neturtinės žalos dydis ir yra tikrasis, kuris teismo jau neturi būti vertinamas. Tokiu atveju,

¹⁰⁴ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-53-211-2011.

¹⁰⁵ Volodko, R. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. *Teisė*. 2007, 63: 121.

nustačius, kad žala atsirado tik dėl žalą padariusio asmens kaltės, nenustačius paties nukentėjusiojo kaltės, ieškovo reikalavimas turėtų būti tenkinamas visa apimtimi¹⁰⁶. Tokia situacija iš esmės prieštarautų šiuolaikinei neturtinės žalos atlyginimo instituto paskirčiai ir prasmei.

Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas, nustatant neturtinės žalos dydį

Teisingumas, protingumas ir sąžiningumas yra bendrieji teisės principai, kuriais privalo vadovautis teismas, aiškindamas ir taikydamas įstatymus. CK 6.250 straipsnio 2 dalyje yra nurodytas šių principų taikymo būtinumas, nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį. Šių principų turinys teisės aktuose nėra atskleidžiamas, todėl jų aiškinimas ir taikymas kiekvienu atveju priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas ypač svarbus nustatant neturtinės žalos kompensacijos dydį, kadangi pačios neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais, todėl turi būti laikomasi tokių pat vertinamųjų kategorijų, kaip teisingumas, protingumas ir sąžiningumas¹⁰⁷. Teisingumas, protingumas ir sąžiningumas yra vertybiniai kriterijai, sudarantys galimybes teismui kiekvienoje byloje spręsti neturtinės žalos kompensacijos dydžio klausimą, nes įstatymai negali kiekvienai faktinei situacijai pateikti specialios taisyklės ar sprendimo varianto. Šie principai leidžia teismui įvertinti konkrečios bylos ypatumus, išspręsti teisinio reguliavo spragas¹⁰⁸. Teisingumo tikslas – skirtingų interesų pusiausvyros siekimas. Šis principas įpareigoja, kad būtų atlyginta asmeniui padaryta žala, tačiau kartu turi būti atsižvelgta į žalą padariusio asmens kaltę, turtinę padėtį, kitas bylos aplinkybes. Turi būti laikomasi lygiateisiškumo ir nediskriminacijos principų.

Protingumo kriterijus reiškia, kad asmens veiksmus konkrečioje situacijoje reikia vertinti pagal apdairaus, rūpestingo, atidaus, t.y. racionalaus, asmens (bonis pater familias) elgesio adekvačioje situacijoje etaloną. Protingas elgesys įpareigoja domėtis savo teisėmis ir pareigomis.

Sąžiningumas – vertybinis žmogaus elgesio matas, vertinamas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus: objektyviuoju požiūriu tai toks žmogaus elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus; subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje. Nesąžiningu elgesiu laikytinas atidumo, rūpestingumo reikalavimų neatitinkantis veikimas ir teisės aktų neatitinkantis elgesys, taip pat asmens neveikimas, kaip pareigos išsiaiškinti tam tikras aplinkybes nevykdymas. Sąžiningumo principas nesuderinamas su piktnaudžiavumu teise.

¹⁰⁶ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 219.

¹⁰⁷ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 275.

¹⁰⁸ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 146.

Teismų praktikoje teisingumo principas paprastai atskleidžiamas vertinant ne tik į neturtinę žalą patyrusio asmens praradimus, bet ir į pagrįstus kaltininko interesus – kaltininko turtinę padėtį, žalos padarymo aplinkybes ir pan. Tokiu būdu yra pasiekama teisingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros.

Minėtais principais teismai vadovaujasi labai dažnai. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 14 d. nutartyje¹⁰⁹, teismas nurodė, kad: „teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai yra bendrieji teisės principai, vertybiniai kriterijai, leidžiantys konkrečioje situacijoje užtikrinti priešingų interesų – nukentėjusiojo ir kaltininko - pusiausvyrą, atsižvelgti į konkrečios situacijos ypatumus. Teismas negali vieno asmens interesus labiau sureikšminti, o kito – nuvertinti. Visais atvejais teismas turi pareigą nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus ir parinkti tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo patirtą dvasinį sielvartą, fizinį skausmą, kitokius neturtinių vertybių pažeidimus. Apeliacinio teismo teisėjų kolegija mano, kad šiuo atveju svarbu įvertinti ne tik nukentėjusiajam nusikaltimu sukeltas pasekmes, bet ir nuteistojo turtinę bei šeimines padėtį <...> Atsižvelgiant į nuteistojo turtinę padėtį bei į tai, kad jis turi šeimą, kurioje yra keturi mažamečiai vaikai, akivaizdu, jog priteistas 100 000 Lt civilinis ieškinys neturtinei žalai atlyginti nebus išieškotas dėl objektyvių priežasčių. Tokia situacija nepateisins nukentėjusiojo teisėtų interesų ir neatitiks teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principų įgyvendinimo nuteistojo atžvilgiu“.

3.4 Nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims

Neturtinė žala savo esme yra asmeninė žala, tiesiogiai susijusi su asmeniu, todėl ir teisę į neturtinės žalos atlyginimą paprastai turi tiesiogiai neturtinę žalą patyręs asmuo, tačiau nusikalstamais veiksmais padarius žalą asmens sveikatai ar atėmus gyvybę, neigiamus emocinius, dvasinius ar fizinius išgyvenimus patiria ne tik tiesiogiai nukentėjęs asmuo, bet ir su nukentėjusiuoju arba pačiu įvykiu susiję asmenys. Atsižvelgiant į šiuolaikinės visuomenės poreikį užtikrinti asmens dvasinį, psichologinį komfortą, apsaugoti socialinius, šeimos santykius, kyla natūralus klausimas ar tretieji asmenys, vienaip ar kitaip susiję su nukentėjusiuoju arba su pačiu įvykiu, turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą? Analizuojant neturtinės žalos atlyginimą baudžiamajame procese reglamentuojančius teisės aktus, pastebima, jog tiek įstatymų leidėjo, tiek teismų pozicija šiuo klausimu nėra pakankamai nuosekli ir aiški. Bendruosius neturtinės žalos atlyginimo klausimus reglamentuoja CK 6. 250 straipsnis, kurio 2 dalyje nurodyta, jog

¹⁰⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49/2011.

neturtinė žala yra atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais, tačiau visais atvejais kai ji yra padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo. CK 6. 283 straipsnyje yra numatyta jeigu fizinis asmuo yra suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, nukentėjusiajam už žalą atsakingas asmuo turi atlyginti visus jo patirtus nuostolius ir neturtinę žalą. Vienintelė įstatymo nuostata, tiesiogiai įtvirtinanti teisę tretiesiems asmenims gauti neturtinės žalos atlyginimą yra CK 6. 284 straipnis. Šiame straipsnyje yra nurodyta, jog fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Šioje įstatymo normoje nėra suformuluotas aiškus asmenų, nenumatyty pateiktame sąraše, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą ribojimas. Čia yra išvardyti tik tie teisę į neturtinės žalos atlyginimą turintys subjektai, kurie su nukentėjusiuoju (maitintoju) iki jo mirties buvo susieti išlaikymo ryšiais. Toks įstatyme numatytas išlaikytinio ir maitintojo teisinių kategorijų naudojimas iš esmės yra skirtas turtinės žalos atlyginimo subjektams apibrėžti, o kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą, toks subjektų ratas yra nepakankamas¹¹⁰, todėl šią normą sistemiškai aiškinant su deliktinės atsakomybės taisyklėmis, bendrosiomis nuostatomis (CK 1.136 straipsnio 2 dalies 5 punktu, 1.138 straipsnio 6 punktu, 6.250, 6.263 ir kitais straipsniais) teismų praktikoje pripažįstama, kad teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi CK 6.284 straipsnyje nurodyti asmenys (tėvai vaikai, sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nukentėjusysis bendrai gyveno, neįregistravęs santuokos). Tokia teismų praktikoje formuojama pozicija atitinka Europoje ryškėjančią tendenciją tiek įstatymų leidyba, tiek jurisprudencija plėsti neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas trečiųjų asmenų atžvilgiu¹¹¹. Tačiau, nors ir pastebima tendencija plėsti civilinės atsakomybės taikymo ribas neturtinės žalos atlyginimo atvejais, neiaški ir prieštaringa teismų formuojama praktika gali lemti ir neigiamus padarinius. Teisinis apibrėžtumas, pripažįstant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą yra būtinas siekiant išlaikyti skirtingų interesų pusiausvyrą tam, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo suteikta teise į neturtinės žalos atlyginimą¹¹². Kaip jau buvo minėta anksčiau, visiško neturtinės žalos atlyginimo principo (*restitutio in integrum*) taikymas visa apimtimi iš esmės nėra galimas, kadangi tiksliai įvertinti patirtą neturtinę žalą pinigais, neįmanoma. Įvertinus tai, akivaizdu, kad neturtinės žalos atlyginimas įgyja kompensacinę funkciją, kuria siekiama nukentėjusiems asmenims suteikti satisfakciją ir atkurti socialinį teisingumą. Tai, jog suteikiant tretiesiems asmenims teisę į neturtinės žalos atlyginimą yra išplečiamos civilinės atsakomybės ribos, lemia būtinybę prioritetą

¹¹⁰ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 141.

¹¹¹ Ten pat, p. 141.

¹¹² Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 89.

teikti ne priteisiamos neturtinės žalos dydžiui, o būtent socialinio teisingumo atkūrimui, teisės pažeidimo fakto konstatavimui bei interesų pusiausvyros atstatymui¹¹³. Toks prioriteto suteikimas satisfakcinei neturtinės žalos atlyginimo funkcijai iš esmės pateisina žalą padariusio asmens kaltės laipsnio vertinimą ir suteikia teismui galimybę riboti tiek trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, tiek priteisiamų kompensacijų dydį. Kitas svarbus vertintinas dalykas, kai kalbama apie trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą, yra nusikalstamos veikos pobūdis. Pasak S. Cirtautienės, neturtinė žala tretiesiems asmenims turėtų būti atlyginama tik esant sunkiam sveikatos sužalojimui ar gyvybės atėmimui¹¹⁴. Dar vienas ne mažiau svarbus žingsnis, kuris padėtų tiksliau apibrėžti civilinės atsakomybės taikymo ribas yra aiškus subjektų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, sąrašas. Tokio sąrašo sudarymas galėtų būti pagrįstas vis didėjančiu poreikiu saugoti esmines vertybes – sveikatą, socialinį teisingumą, šeimos santykius. CK 6. 283 straipsnyje nurodyta, jog suluošintas ar kitokį sveikatos sužalojimą patyręs asmuo turi teisę reikalauti iš žalą padariusio asmens patirtų nuostolių ir neturtinės žalos atlyginimo. Remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos pateikiama samprata, sveikata – tai ne tik ligos ar fizinių defektų nebuvimas, bet visiška žmogaus fizinė, dvasinė bei socialinė gerovė¹¹⁵. Tokia sveikatos samprata leidžia daryti išvadą, jog žala asmens sveikatai gali būti padaroma ne tik tiesioginiu fiziniu pakenkimu kūnui, bet ir sukeltant neigiamus dvasinius pakitimus, todėl tretiesiems asmenims neturtinė žala kilusi dėl artimo žmogaus sužalojimo turėtų būti atlyginama remiantis CK 6. 283 straipsnio 1 dalimi ir 6. 250 straipsnio 2 dalimi, kurioje įtvirtinta pezumpcija, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji yra padaroma nusikaltimu. Toks teisinis neturtinės žalos priteisimo trečiajam asmeniui pagrindas būtų galimas tais atvejais, kai dėl artimojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo kilę neigiami dvasiniai išgyvenimai sukelia psichikos sutrikimą ar kitaip pakenkia asmens sveikatai ir tokius išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu CK 6. 283 straipsnio prasme. Tokia pozicija yra palaikoma tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje, tačiau mūsų nuomone, tais atvejais, kai neturtinė žala trečiajam asmeniui yra padaroma dėl nusikaltimo, CK 6. 250 straipsnis turėtų būti pakankamas teisinis pagrindas priteisiant neturtinę žalą trečiajam asmeniui. Svarbu dar ir tai, kad vertinant trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą civilinės atsakomybės požiūriu, kievienu atveju teismas turi vertinti ar žalą padariusio asmens veiksmai gali būti laikomi neteisėtais trečiojo asmens atžvilgiu, ar žalą padaręs asmuo gali būti laikomas atsakingu už nukentėjusio asmens artimųjų patirtus neigiamus dvasinius išgyvenimus¹¹⁶. Deliktinės atsakomybės atveju

¹¹³ Ten pat, p. 89.

¹¹⁴ Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 89.

¹¹⁵ <http://www.searo.who.int/index.htm>.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

asmeniui yra keliama bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai¹¹⁷, todėl tais atvejais kai yra sunkiai sužalojama asmens sveikata ar atimama gyvybė, preziumuojama, kad žalą padaręs asmuo turi ir gali numatyti, kad neteisėti jo veiksmai gali sukelti neigiamus dvasinius išgyvenimus tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusio asmens artimiesiems. Taigi, apibendrinus tai, kas išdėstyta, taip pat remiantis Konstitucijoje įtvirtinta asmens teise į šeimą, kuri yra pripažįstama visuomenės ir valstybės pagrindu, taip pat atsižvelgiant į Konstitucijoje ir kituose įstatymuose įtvirtintą lygiateisiškumo principą, galima daryti išvadą, jog trečiųjų asmenų turinčių teisę gauti neturtinės žalos atlyginimą, sąrašą turėtų sudaryti asmenys, kurie su nukentėjusiuoju yra susiję artimais teisiniais ar faktiniais šeimos santykiais. S. Cirtautienės nuomone, toks sąrašas turėtų apsiriboti tik pačiais artimiausiais šeimos nariais – sutuoktiniu, vaikais, tėvais ir sugyventiniais¹¹⁸, tačiau mūsų nuomone, toks griežtas asmenų ribojimas gali iškreipti neturtinės žalos atlyginimo instituto prasmę ir nepagrįstai apriboti realią neturtinę žalą patyrusių asmenų teisę į jos atlyginimą. Lietuvos teismų praktikoje, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turinčių asmenų ratas taip pat yra platesnis. Taip pat svarbu paminėti tai, jog vien formalus teisinio ar faktinio šeimos buvimo ar giminystės ryšio nustatymas, nereiškia, jog asmuo turi teisę į neturtinės žalos, kilusios dėl artimojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo, atlyginimą. Kaip ne kartą yra pažymėjęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, sprendžiant neturtinės žalos priteisimo ir jos dydžio nustatymo klausimą, atsižvelgiama į šių asmenų santykius su nukentėjusiuoju iki jo mirties. Teismų praktikoje yra formuojama nuostata, jog artimųjų santykiai su nukentėjusiuoju iki jo mirties turi būti nuolatinio pobūdžio, nuoširdūs, artimi, emociškai tvirti. Klausimas dėl tokio santykių pobūdžio yra sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju. Gana dažnai pasitaiko atvejų, kai nukentėjusiojo ir jo artimųjų santykiai būna nepastovūs, atsitiktinio pobūdžio arba netgi priešiški. Nustačius tokį faktą priteisiamas mažesnis neturtinės žalos dydis arba ieškinys yra atmetamas.

Pripažinus, jog nusikalstama veika yra padaryta neturtinė žala trečiajam asmeniui, ne mažiau svarbus yra ir priteistinos neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymas. Kaip savo monografijoje pažymi S. Cirtautienė, atvejai, kai neturtinės žalos prašo nukentėjusiojo artimieji sužalojus asmens sveikatą ir atvejai, kai yra atimama asmens gyvybė, neturi būti vertinami vienodai¹¹⁹. Neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems sužalojus asmens sveikatą turi būti vertinamas ypač atidžiai, nes priteisus didelę neturtinę žalą tretiesiems asmenims, gali būti pažeisti paties nukentėjusiojo interesai. Tokia situacija gali susidaryti pavyzdžiui tuomet, kai

¹¹⁷ Ambrasienė, D., *et al. Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009, p. 487.

¹¹⁸ Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 89.

¹¹⁹ Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 87.

žalą padariusio asmens turčinė padėtis yra bloga, galimybės, kad ateityje ji pagerės yra menkos, todėl tokiose bylose prioritetas turėtų būti teikiamas tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiojo asmens interesų gynybai. Sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejų vertinimas neturtinės žalos atlyginimo kontekste Lietuvos teismų praktikoje iki šiol kelia daug diskusijų. Tiek teismų praktikoje, tiek teisės moksle yra keliamas klausimas – kada neturtinė žala turėtų būti kompensuota didesne pinigų suma, esant sveikatos sužalojimui ar gyvybės atėmimui? Esant sveikatos sužalojimui, neturtinė žala paprastai yra atlyginama tiesiogiai žalą patyrusiam asmeniui, o atėmus asmens gyvybę nebelieka subjekto, kuriam galėtų būti tiesiogiai atlyginama neturtinė žala, todėl ji yra priteisiama nukentėjusiojo artimiesiems ir nors, kaip jau buvo minėta, prioritetas turėtų būti teikiamas tiesiogiai žalą patyrusio asmens interesų gynybai, tačiau nei teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje nėra laikomasi vienos pozicijos. Kaip pažymi R. Volodko, vargu ar teismų praktika ir mokslas apskritai gali pasiūlyti universalų sprendimo variantą, kadangi viskas priklauso nuo individualios situacijos¹²⁰. Lietuvos teismų praktikoje vis dar galima rasti nemažai atvejų, kai baudžiamosiose bylose dėl asmens gyvybės atėmimo artimiesiems yra priteisiami didesni neturtinės žalos atlyginimo dydžiai, nei sveikatos sužalojimo bylose pačiam nukentėjusiajam arba atvirkščiai – sveikatos sužalojimo, ypač sunkaus, atveju, nukentėjusiajam yra priteisiama ženkliai didesnė kompensacija, nei gyvybės atėmimo atveju. Gyvybė neabejotinai yra fundamentaliausia vertybė, tačiau reikia pažymėti, jog sveikatos sutrikdymas, ypač sunkus, gali palikti sunkius, skaudžius, tęstinius, o dažnai ir apskritai nepašalinamus pėdsakus visam likusiam nukentėjusiojo asmens gyvenimui. Sveikatos sužalojimo atveju, nukentėjusysis dažnai yra pasmerkiamas visą likusį gyvenimą kęsti tiek fizinį skausmą, tiek dvasines kančias, taip pat neretai yra apribojama arba visiškai atimama galimybė gyventi visavertį gyvenimą – kurti ir puoselėti šeimą, siekti karjeros profesinėje srityje, užsiimti mėgiama veikla. Gyvybės atėmimo atveju, kaip jau buvo minėta, neturtinė žala yra kompensuojama nukentėjusiojo artimiesiems, tokiu būdu tarsi neutralizuojant patirtas kančias, tačiau, artimo žmogaus netektis ir su tuo susiję neigiami išgyvenimai „yra daugmaž universalūs, ilgainiui praeina, todėl kartais išgyventi netektį yra lengviau“¹²¹, nei kęsti fizines ir dvasines kančias dėl savo sveikatos sutrikdymo ar gyventi su sunkiai sužalotu artimu žmogumi, todėl neturtinės žalos dydis kiekvienoje byloje turi būti nustatomas atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes.

¹²⁰ Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 193.

¹²¹ Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 38.

3.5 Civilinio ieškinio išsprendimas

Priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas privalo išspręsti civilinį ieškinį. Remiantis BPK 115 straipsnio 1 dalimi, 305 straipsnio 5 dalimi, 307 straipsnio 6 dalies 1 punktu, teismas gali: 1) visiškai patenkinti civilinį ieškinį, 2) iš dalies jį patenkinti, 3) civilinį ieškinį atmesti. Sprendimą patenkinti civilinį ieškinį ir priteisti nukentėjusiajam patirtą neturtinę žalą teismas priima tik tuo atveju, kai BPK numatytais taisyklėmis nustatoma, kad ieškinyje yra pagrįstas, t.y. fiziniam ar juridiniam asmeniui yra padaryta neturtinė žala, kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, tarp nusikalstamos veikos ir atsiradusios neturtinės žalos yra priežastinis ryšys. Civiliniam ieškiniui patenkinti turi būti nustatytos visos šios aplinkybės. Jei bent viena iš paminėtų aplinkybių nėra nustatyta, civilinis ieškinyje turi būti atmestas. Teismui nusprendus patenkinti civilinį ieškinį ir nukentėjusiajam priteisti neturtinę žalą, turi būti išspręstas neturtinės žalos dydžio klausimas, o nuosprendyje teismas privalo atskirai nurodyti priteisiamos turtinės ir neturtinės žalos dydžius. Tik esant išimtiniais atvejais, teismas gali pasinaudoti įstatyme numatyta išimtimi ir civilinio ieškinio iš esmės neišnagrinėti. Tokia galimybė yra numatyta BPK 115 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodyta, kad išimtiniais atvejais, kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškoviui teisę į ieškinio patenkinimą, o ieškinio dydžio klausimą perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs¹²², jog papastai šie reikalavimai neturtinės žalos atlyginimui nekeliami, todėl ieškinyje dėl neturtinės žalos atlyginimo turėtų būti išspręstas iš esmės. Tačiau teismams nagrinėjant baudžiamąsias bylas, pasitaiko atvejų, kai teisėjai nepakankamai dėmesingai pasirengia posėdžiams ir vengia nagrinėti sudėtingesnius civilinius ieškinius, susijusius su neturtinės žalos atlyginimu. Tokiais atvejais civiliniai ieškiniai nepagrįstai perduodami nagrinėti civilinio proceso tvarka. Žinoma, esant ypač sudėtingai bylos situacijai, siekiant kuo efektyviau apsaugoti nukentėjusiojo asmens interesus, neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimas galėtų būti perduodamas nagrinėti civilinio proceso tvarka. Tokiu atveju, atskira civilinė byla neužvedama, bet, įsiteisėjus nuosprendžiui, to paties teismo iniciatyva tęsiamas procesas pagal civilinio proceso taisykles. Nepriklausomai nuo ieškinio dydžio (net jeigu ieškinio suma didesnė nei 150 000 Lt) tęsiamas bylos nagrinėjimas civilinio proceso tvarka tame teisme, kuris nagrinėjo baudžiamąją bylą. Dėl ieškinio dydžio klausimo išsprendimo priimtas sprendimas gali būti skundžiamas civilinio proceso numatyta tvarka ir terminais. Svarbu tai, kad nagrinėdamas civilinio ieškinio dydžio

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

klausimą, teismas jau nesprensdžia, ar yra ieškinio pagrindas. Teismas šiuo atveju negali ieškinio atmesti, tačiau turi teisę ieškovo pareikalauti reikiamos medžiagos ieškinio dydžiui pagrįsti. Teismas remiasi baudžiamosios bylos duomenimis ir papildomai ieškovo pateikta ar savo iniciatyva išreikalauta medžiaga¹²³. Akivaizdu, kad tokia situacija, kai išnagrinėjus baudžiamąją bylą, neturtinės žalos dydžio klausimas yra perduodamas nagrinėti civilinio proceso tvarka, nukentėjusiems asmenims sukelia papildomų nepatogumų – civilinio ieškinio nagrinėjimas užtrunka. Atsižvelgiant į vis didėjančią poreikį baudžiamosiose bylose spręsti su civiline teise susijusius klausimus (šiuo konkrečiu atveju – neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo klausimą), buvo padaryti atitinkami civilinio proceso kodekso pakeitimai¹²⁴, kuriuose yra numatyta galimybė esant reikalui sudaryti mišrią trijų ar išplėstinę septynių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus ir Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegiją. Tokie kodekso pakeitimai sudaro galimybes teismui greičiau ir efektyviau nagrinėti neturtinės žalos atlyginimo klausimus baudžiamosiose bylose.

Aparta civilinio ieškinio išsprendimo tvarka yra taikoma tada, kai teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, tačiau kyla klausimas, kaip turėtų būti sprendžiamas civilinio ieškinio klausimas, kai priimamas išteisinamasis nuosprendis. Sprendimas, kurį priima teismas dėl civilinio ieškinio išteisinęs kaltinamąjį, priklauso nuo išteisinimo pagrindo. BPK 115 straipsnio 3 dalies 1 punkte yra nurodyta, kad teismas atmets civilinį ieškinį, jeigu neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką, t.y nėra civilinio ieškinio pagrindo, nes nenustatyta, kad nusikalstamą veiką, o tuo pačiu ir neturtinę žalą padarė kaltinamasis. Jeigu nenustatyta, kad asmuo padarė žalą, nėra jokio pagrindo priteisti jam žalos atlyginimą¹²⁵. Pažymėtina tai, kad šiuo atveju dėl civilinio ieškinio galioja prejudicija, kuri reiškia visų teismų, nagrinėjančių bylą, pareigą priimti be patikrinimo ir įrodymų faktus, anksčiau nustatytus teismo sprendimu ar nuosprendžiu kitoje byloje, todėl, jeigu civilinis ieškinys yra atmestas nuosprendžiu baudžiamojoje byloje, nukentėjusysis (civilinis ieškovas) netenka teisės pareikšti tą patį ieškinį civilinio proceso tvarka. BPK 115 straipsnio 3 dalies 2 punkte nurodoma, jog jeigu kaltinamasis yra išteisinamas, nes nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas. Šiuo atveju nukentėjusysis turi teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo civilinio proceso tvarka, nes neturtinė žala asmeniui gali būti padaryta ir nebaudžiamais veiksmais: žala, padaryta asmens, kuris buvo tokios būsenos, kai negalėjo suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti, žala, padaryta asmens, neturinčio

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 62 straipsnio pakeitimas Nr. XI-1480, 2011-06-21, *Žin.*, 2011, Nr. 85-4126 (2011-07-13).

¹²⁵ Goda, G., *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 294.

specialaus subjekto požymių, taip pat reikia paminėti, kad civilinė teisė numato ir objektyviają civilinę atsakomybę, kai kaltė, skirtingai nei kitos atsakomybės sąlygos, preziumuojama. Tokie atvejai numatyti, pavyzdžiui, CK 6.270 straipsnyje (didesnio pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė), CK 6.266 straipsnyje (statinių savininko ar valdytojo atsakomybė), CK 6.267 straipsnio 1 dalyje (atsakomybė už gyvūnų padarytą žalą)¹²⁶. Priimant nuosprendį, kuriuo asmuo išteisinamas, o civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas, teismo posėdžio pirmininkas privalo išaiškinti civiliniam ieškovui, kad jis turi teisę kreiptis į teismą ir pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. BPK 115 straipsnyje nenumatyta, kaip turėtų būti sprendžiamas civilinio ieškinio klausimas priimant nuosprendį atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės. Analizuojant teismų praktiką, pastebima, kad teismai sistemiškai taiko baudžiamojo proceso normas reglamentuojančias nuosprendžio surašymą ir normas, reglamentuojančias asmens ateidimą nuo baudžiamosios atsakomybės ir bylos nutraukimą ir civilinio ieškinio klausimą išsprędžia iš esmės. Tokiai teismų praktikai pritarina. Nuosprendis atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir nutraukti baudžiamąją bylą yra išskirtinės svarbos procesinis dokumentas baudžiamajame procese, kuris yra priimamas tik bylą išnagrinėjus iš esmės. Šiame nuosprendyje yra fiksuojami svarbiausi procese priimami sprendimai – nurodoma įrodytomis pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, įrodymai, kuriais grindžiama tokia teismo išvada, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai bei motyvai, konstatuojamas nusikalstamos veikos padarymo faktas ir šią veiką padariusio asmens kaltė. Vadinasi, nuosprendžiu atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, nustatomos visos deliktinės atsakomybės sąlygos ir turėtų būti iš esmės išsprędžiami turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo klausimai¹²⁷. Kaip ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo atveju, teismas nuosprendyje turi atskirai nurodyti priteisiamos turtinės ir neturtinės žalos dydžius.

Apibendrinus, galima teigti, jog teismas priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, privalo išspręsti civilinio ieškinio klausimą. Tik išimtiniais atvejais gali būti taikomos BPK 115 straipsnio 2 dalies nuostatos, kai civiliniam ieškovui pripažįstama teisė į ieškinio patenkinimą, o ieškinio dydžio klausimas perduodamas nagrinėti civilinio proceso tvarka, tačiau neturtinės žalos atlyginimo klausimas turėtų būti išsprędžiamas baudžiamojoje byloje. Sprendimas, kurį priima teismas dėl civilinio ieškinio išteisinęs kaltinamąjį, priklauso nuo išteisinimo pagrindo. Ieškinys atmetamas, jeigu neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo daranat nusikalstamą veiką. Jeigu kaltinamasis išteisinamas, nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas. Nuosprendžiu atleidęs kaltinamąjį nuo

¹²⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

¹²⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.

baudžiamosios atsakomybės, teismas, jeigu žala dar nėra atlyginta, civilinio ieškinio klausimus sprendžia iš esmės – pareikštą civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkima arba jį atmeta.

IŠVADOS

Mūsų nuomone, iškelta hipotezė, jog neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese instituto reglamentavimas ir praktinis teisės normų taikymas kelia teorinių ir praktinių problemų, o būtent: skirtingas reglamentavimas, nevienodas sąvokų vartojimas bei neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese paskirties dviprasmiškumas lemia nenuoseklią ir prieštaringą neturtinės žalos atlyginimo praktiką, pasitvirtino. Buvo identifikuotos hipotezėje iškeltos problemos, teismų praktikos analizė parodė, jog neturtinės žalos dydžiai priteisiami baudžiamosiose bylose dažnai skiriasi, neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai vertinami skirtingai, teismų sprendimuose trūksta šių kriterijų aiškinimo ir taikymo pagrindimo. Darbo įvade kelti tikslai ir uždaviniai buvo pasiekti, tai rodo padarytos išvados:

1. Neturtinės žalos samprata šiuolaikinėse teisinėse valstybėse turėtų būti suprantama kuo platesne prasme, kaip bet kokie negatyvūs asmens sąmonėje vykstantys (psichofiziniai) ir/ar išoriniai (pokyčiai vykstantys santykiyje su aplinka), įprastų rūpesčių ir nemalonumų ribas peržengiantys nepalankūs asmeniui neturtinio pobūdžio pokyčiai (dvasiniai išgyvenimai, fizinės kančios, gyvenimo kokybės pablogėjimas ir t.t), atsiradę dėl neteisėtų kito asmens veiksmų ir neturtintys piniginio, turtinio ar ekonominio ekvivalento.

2. Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese, kai civilinis ieškinytis nėra pareiškiamas, yra viena iš efektyviausių nukentėjusiojo asmens teisių apsaugos priemonių baudžiamajame procese. Toks neturtinės žalos atlyginimo būdas užtikrina, kad nukentėjusysis gaus jo patirtus neigiamus neturtinius išgyvenimus kompensuojančią pinigų sumą.

3. Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese, kai civilinis ieškinytis pareiškiamas, yra dažniausiai taikomas neturtinės žalos kompensavimo būdas. Atlikta analizė parodė, jog teismai ne visada tinkamai taiko civiliniam ieškiniui taikomus reikalavimus, ne visada tinkamai nustatomi ieškovas ir atsakovas, taip pat kyla problemų dėl tinkamo civilinio ieškinio išsprendimo baudžiamajoje byloje.

4. Neturtinė žala nėra tokia akivaizdi ir apčiuopiama kaip turtinė žala, todėl neturtinės žalos dydžio nustatymas kelia nemažai problemų. Teismų praktikoje neturtinės žalos kompensacijos dydis nustatomas vadovaujantis įstatyme reglamentuotais kriterijais, kurių aiškinimas ir taikymas teismų praktikoje ne visada yra nuoseklus ir pagrįstas. Taip pat svarbu tai, kad teismai, nustatydami neturtinės žalos kompensacijos dydį gali vadovautis ir kitais, įstatyme neįvardytais, kriterijais.

5. Svarbiausia nustatant neturtinės žalos dydį yra bendrieji teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai, kurie reikalauja, kad panašios situacijos turėtų būti vertinamos panašiai, todėl priteisiami neturtinės žalos kompensacijų dydžiai kiek įmanoma objektyviau turi atitikti patirtus neigiamus neturtinius išgyvenimus. Nustatant neturtinės žalos dydį turi būti vadovaujama neturtinės žalos atlyginimo instituto keliamais tikslais – neturtinės žalos dydis turi kompensuoti nukentėjusiojo patirtus neigiamus išgyvenimus.

PASIŪLYMAI

Remiantis padarytomis išvadomis, gali būti pateikiami tokie pasiūlymai:

1. Nustatant neturtinės žalos dydį, būtų tikslinga, kad asmens patirto dvasinio skausmo ir kitų neigiamų neturtinio pobūdžio pasekmių kompensacijos dydžio nustatymo procesas būtų pagrįstas kompleksiniu, tiek bendrų, tiek specialių, tiek kompensaciją didinančių, tiek ją mažinančių orientacinių kriterijų vertinimu ir taikymu. Tokiu būdu užtikrinant, kad būtų priteista teisinga, protinga ir sąžiningo dydžio kompensacija.

2. Objektyviais, tiksliais matematiniais skaičiavimais, iš anksto žinomą rezultatą garantuojančiais mechanizmais ir formulėmis pagrįsti neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo metodai neturėtų būti įtvirtinti dvasinių ir fizinių kančių kompensavimo sumai nustatyti.

3. Siekiant kuo objektyviau įvertinti patirtus neigiamus dvasinius ir fizinius išgyvenimus, būtų tikslinga teismo proceso metu, esant poreikiui, paskirti psichologo/psichiatro konsultaciją. Tokioje konsultacijoje, specialistas galėtų įvertinti konkretaus asmens patirtų neigiamų išgyvenimų intensyvumą, poveikio asmenybei, patirtų neigiamų išgyvenimų įtaką asmens psichinei ir fizinei sveikatai ateityje. Siekiant užtikrinti asmens teises ir laisves, tokia specialisto konsultacija galėtų būti skiriama tik pačiam nukentėjusiajam sutikus. Specialisto pateiktas vertinimas būtų rekomendacinio pobūdžio, tačiau padėtų teismui objektyviau nustatyti neturtinės žalos kompensacijos dydį.

4. BPK 115 straipsnio 2 dalį¹²⁸ siūlytumėm pakeisti ir išdėstyti taip:

¹²⁸ Galiojančio BPK 115 straipsnio 2 dalis: *“Išimtiniais atvejais, kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka”.*

„Išimtiniais atvejais, kai negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka. Ši nuostata netaikoma sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2263.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2742.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 28-1125.
7. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 110-3207.
8. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 102-2317.
9. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 137-5387.
10. Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ar valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 61-2340.
11. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 56-2228.
12. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais atlyginimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2618 (neteko galios nuo 2002 m. birželio 7 d.).
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 795 „Dėl eismo įvykio metu padarytos žalos nustatymo ir išmokos mokėjimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 22-808.

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr.40-987.
2. 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms.

3. *Principles of European Tort Law* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-11-25]
<http://www.egtl.org/>.
4. Pasaulio sveikatos organizacijos konstitucija. [Žiūrėta 2011-10-16]
<http://www.searo.who.int/index.htm>.

Specialioji literatūra

1. Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
2. Andriulis, V., Maksimaitis, M., Pakalniškis, V., Pečkaitis, J. S., Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
3. Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
4. Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006, 2(60).
5. Cirtautienė, S. *Šiuolaikinės neturtinės žalos atlyginimo, kaip civilinių teisių gynimo būdo, koncepcija*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
6. *Damages for Non – Pecuniary Loss in Comparative Perspective*. (Ed. by H. W. V. Rogers). European Center on Tort and Insurance Law. Wien New York: Springer, 2001. p. 309.
7. Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009.
8. Juzukonis, S. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-V dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
10. Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, 2.
11. Mizaras, V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai*. Vilnius: Justitia. 2003.
12. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
13. Piesliakas, V., *Lietuvos baudžiamoji teisė*. II dalis. Vilnius: Justitia, 2008.
14. Rudzinskas, A., Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).

15. Rudzinskas, A., Neturtinės žalos, atsiradusios dėl nesutartinių prievolių, atlyginimo klausimai. *Jurisprudencija*. 2003, 37(29).
16. Rudzinskas, A., *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
17. Rudzinskas, A. Nusikalstant padarytos moralinės (neturtinės) žalos apskaičiavimo metodikos problemos. *Jurisprudencija*. 1999, 12(4).
18. Volodko, R., *Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.
19. Volodko, R., *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
20. Volodko, R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai*. 2009, 3.
21. Wasik, M. *Emmins on Sentencing*. Blackstone Press, London: 2001.

Teismų praktika

1. LR Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54 – 1587.
2. LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl LR žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties LR Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 90 - 3529.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. liepos 3 d. apžvalga Nr. A-2. *Teismų praktika*. 2008, Nr. 29.
4. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-24/2011.
5. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis c.b Nr. 2A-148/2007.
6. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 9 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-81/2011.
7. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. vasario mėn. 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-112/2011.

8. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. sausio mėn. 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-49/2011.
9. Kauno apygardos teismo 2011 m. vasario 14 d. nutartis b.b. Nr. 1A-34-238-2011.
10. Klaipėdos apygardos teismo 2006 m. vasario 15 d. nuosprendis b. b. Nr. 1A-279/2006.
11. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-71-238/2011.
12. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-47-120-2011.
13. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-114-60-2011.
14. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-361-2011.
15. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-43-72-2011.
16. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44-366-2011.
17. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-68-350-2011.
18. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-68-340-2011.
19. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-53-211-2011.
20. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-39-209-2011.
21. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-150-92-2011.
22. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario mėn. 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-58-332-2011.

SANTRAUKA

Darbo tema – neturtinė žala baudžiamajame procese.

Neturtinės žalos atlyginimas, kaip neturtinių vertybių gynimo būdas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Civiliniame kodekse, Baudžiamojo proceso kodekse. Nepaisant pakankamai ilgo šio instituto veikimo Lietuvos teisės sistemoje, neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese sukelia pakankamai daug teorinių ir praktinių problemų. Darbe analizuojami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo ypatumai, taip pat nagrinėjamos atskiros problemos, kurios kyla baudžiamajame procese sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimus. Darbe plačiau analizuojami neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, jų mokslinis pagrindimas bei praktinės taikymo problemos, su kuriomis susidura teismai nustatinėdami neturtinės žalos atlyginimo dydžio klausimus.

Pirmajame darbo skyriuje nagrinėjama neturtinės žalos baudžiamajame procese samprata, atskleidžiant neturtinės žalos turinio ypatumus suformuotos Lietuvos teismų praktikoje. Antrajame skyriuje analizuojamas neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo mechanizmas, kai civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra pareiškiamas. Trečiajame skyriuje analizuojamas neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo mechanizmas, kai civilinis ieškinys baudžiamajame procese pareiškiamas. Analizuojami neturtinės žalos dydžio baudžiamajame procese nustatymo kriterijai ir jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje.

Pagrindinės sąvokos: neturtinė žala, neturtinės vertybės, atlyginimas, baudžiamasis procesas.

SUMMARY

The topic – Non – pecuniary damage in criminal procedure.

Compensation for non-pecuniary damage, as a remedy for the non – pecuniary values, which is implemented in the Constitution of the Republic of Lithuania, the Civil Code of the Republic of Lithuania and the Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania. Despite the relatively long existence of the institute of non-pecuniary damage, compensation for non-pecuniary damage in criminal procedure raises a number of theoretical and practical problems. The author analyzes the features of the legal regulation and implementation of the institute of the non-pecuniary damage in criminal procedure, and analyzes individual problems of practical application of compensation for non-pecuniary damage.

In the first chapter the definition of non-pecuniary damage is analyzed, disclosing the features of the non – pecuniary damage formed in the case law. The second chapter discusses the compensation for non – pecuniary damages in criminal procedure, where civil claim is not raised. The third chapter discusses the compensation for non – pecuniary damages in criminal procedure, where civil action is brought. The non-pecuniary damages criteria are discussed, their contents and implementation in case law.

Key words: non – pecuniary damage, non – pecuniary values, restitution, criminal procedure.